

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення методичної ради
університету
29 серпня 2024 року, протокол
№ 1

Перша проректорка, голова
методичної ради університету,
кандидатка наук з державного
управління, доцентка

_____ **Ірина КОВТУН**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
«ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ»
для підготовки на першому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра
за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право
за денною формою навчання**

РОЗРОБНИК:

Професор кафедри теорії та історії
держави і права, доктор історичних
наук, професор
28 серпня 2024 року

Леонід МІСІНКЕВИЧ

СХВАЛЕНО:

Рішення кафедри теорії та історії держави і права
28 серпня 2024 року, протокол № 1

Завідувач кафедри, доктор історичних наук,
професор
28 серпня 2024 року

_____ Леонід МІСІНКЕВИЧ

Декан юридичного факультету
кандидат юридичних наук, доцент
28 серпня 2024 року

_____ Віктор ЗАХАРЧУК

ПОГОДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
29 серпня 2024 року, протокол № 1

Голова методичної ради університету,
кандидатка наук з державного управління,
доцентка
29 серпня 2024 року

_____ Ірина КОВТУН

Обліковий обсяг програми – 5,1др. Арк.

ЗМІСТ

			Стор.
1.	Структура вивчення навчальної дисципліни		– 2
	1.1.	Тематичний план навчальної дисципліни	– 2
	1.2.	Лекції	– 3
	1.3.	Семінарські заняття	– 7
	1.4.	Самостійна робота студентів	– 49
	1.5.	Індивідуальні завдання	– 67
	1.6.	Підсумковий контроль	– 70
2.	Схема нарахування балів		– 77
3.	Рекомендовані джерела		– 79
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті		– 89

4. Структура вивчення навчальної дисципліни

4.1. Тематичний план навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усьо го	у тому числі					усьо го	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 1. Історія держави і права України як наука і навчальна дисципліна	3	-	-	-	-	3	3	-	-	-	-	3
Тема 2. Рабовласницькі державні утворення і право на території сучасної України (середина I тис. до н.е. V ст. н. е.)	3	-	-	-	-	3	3	-	-	-	-	3
Тема 3. Держава і право Київської Русі у період зародження, становлення та феодальної роздробленості (VI – початок XIII ст.)	14	4	4	-	-	6	14	2	2	-	-	10
Тема 4. Галицько-Волинське князівство – черговий етап розвитку української державності та права	8	2	2	-	-	4	8	-	1	-	-	7
Тема 5. Українські землі під владою Литви та Польщі (кінець XIV – перша половина XVII ст.)	8	2	2	-	-	4	8	2	-	-	-	6
Тема 6. Запорозька Січ та становлення української державності та права в роки національної революції	8	2	2	-	-	4	8	1	-	-	-	7
Тема 7. Держава і право України в період козацько-гетьманської доби (середина XVII – кінець XVIII ст.)	8	2	2	-	-	4	8	1	-	-	-	7
Тема 8. Суспільно-політичний устрій і право України після ліквідації української державності (кінець XVIII – XIX ст.)	8	2	2	-	-	4	8	-	1	-	-	7

Тема 9. Суспільно-політичний лад і право в західноукраїнських землях наприкінці XVIII – початку XX ст.	8	2	2			4	8	2	-	-	-	6
Тема 10. Суспільно-політичний лад і право в період з початку XX ст. до 1917 р.	8	2	2	-	-	4	8	-	1	-	-	7
Тема 11. Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.)	6	2	1	-	-	3	6	2	1	-	-	3
Тема 12. Українсько-гетьманська держава (квітень – листопад 1918 р.)	6	2	1	-	-	3	6	1	1	-	-	4
Тема 13. Українська Народна Республіка періоду Директорії (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)	8	2	2	-	-	4	8	-	1	-	-	7
Тема 14. Західноукраїнська Народна Республіка (1918 – 1923 рр.)	3	-	-	-	-	3	3		1	-	-	2
Тема 15. Утворення УСРР. Становлення її державного апарату й основ права (грудень 1917 – 1920 рр.)	7	2	1	-	-	4	7	-	-	-	-	7
Тема 16. Держава і право УСРР в умовах нової економічної політики (1921 – 1929 рр.)	7	2	1	-	-	4	7	1	-	-	-	6
Тема 17. Держава і право України в період тоталітарно-репресивного режиму (1929 – 1940 рр.)	8	2	2	-	-	4	8	1	-	-	-	7
Тема 18. Держава і право України в роки Другої світової війни (червень 1941 – 1945 рр.)	8	2	2	-	-	4	8	1	-	-	-	7
Тема 19. Держава і право України у повоєнні роки і в період десталінізації (1945 – перша половина 1960-х рр.)	8	2	2	-	-	4	8	-	-	-	-	8
Тема 20. Держава і права в період уповільнення темпів суспільного розвитку і застою та в період перебудови (середина 1960-х років – 1991 рр.)	5	2	-	-	-	3	5	1	1	-	-	3
Тема 21. Національно-державне відродження України в сучасному світі	8	2	2	-	-	4	8	1	-	-	-	7
Усього годин	150	38	32	-	-	80	150	16	10	-	-	124

1.2. Лекції

№ з/п	Назва і план теми	Кількість годин
1	2	3
1	Історія держави і права як наука і навчальна дисципліна Рабовласницькі державні утворення і право на території сучасної України (середина I тис. до н.е. – V ст. н. е.)	2
1.1. 1.2. 1.3. 1.4.	Предмет історії держави і права України та її функції. Принципи і методи пізнання. Роль дисципліни в професійній підготовці юриста. Періодизація історії держави і права України, її джерела вивчення. Особливості виникнення держав Північного Причорномор'я. Скіфсько-сарматське державне об'єднання. Античні міста-держави Північного Причорномор'я. Боспорське царство.	
2.	Держава і право Київської Русі у період зародження, становлення та феодальної роздробленості (VI – початок XIII ст.)	2
2.1. 2.2. 2.3. 2.4. 2.4. 2.5. 2.6. 2.7. 2.8.	Витоки української державності. Суспільний лад Київської Русі. Державний устрій: центральні органи влади, формування вищих органів управління, місцеві органи влади. Джерела права Київської Русі. Редакції та структура Руської Правди. Цивільно-правові норми Руської Правди. Кримінально-правові норми Руської Правди. Процесуальні норми Руської Правди та судоустрій Київської Русі.	
3.	Галицько-Волинське князівство – черговий етап розвитку української державності та права	2
3.1. 3.2. 3.3. 3.4.	Розпад Київської Русі: причини, наслідки. Створення Галицько-Волинського князівства. Характеристика суспільного ладу Галицько-Волинського князівства. Державний лад Галицько-Волинського князівства. Вищі органи влади та управління. Система місцевого управління. Правова система Галицько-Волинського князівства.	
4.	Українські землі під владою Литви та Польщі (кінець XIV – перша половина XVII ст.)	2
4. 1. 4.2. 4.3. 4.4. 4.5. 4.6.	Особливості формування та становлення Литовсько-Руської держави. Характеристика суспільно-політичного ладу Великого князівства Литовського. Прийняття, джерела і структура Литовських статутів. Основні риси цивільного права. Основні риси кримінального права. Судові органи і процесуальне право.	
5.	Устрій та право Запорозької Січі. Становлення української козацької держави Військо Запорозьке (1649 – 1764 рр.)	2

5.1.	Виникнення українського козацтва. Військово-політичний та адміністративно-територіальний устрій Запорізької Січі.	
5.2.	Право і судочинство у Запорозькому низовому війську.	
5.3.	Зміни в суспільному ладі в ході національно визвольної боротьби українського народу за свою державність.	
5.4.	Державний устрій Української козацької держави за гетьманування Б. Хмельницького.	
5.5.	Джерела і розвиток права Української козацької держави в 1648 – 1657 роках.	
5.6.	Українсько-російський Переяславський договір 1654 року: юридична оцінка існуючих концепцій	
6.	Держава і право України в період козацько-гетьманської доби (середина XVII – кінець XVIII ст.)	2
6.1.	Перерозподіли території України між іноземними державами.	
6.2.	Юридичне оформлення приєднання України до Росії: українсько-російські договори другої половини XVII – XVIII ст. Звуження та ліквідація автономного устрою України.	
6.3.	Суспільний лад козацько-гетьманської держави. Ліквідація козацького стану та законодавче закріпачення селянства.	
6.4.	Державний устрій козацько-гетьманської держави.	
6.5.	Характеристика права козацько-гетьманської держави.	
7.	Суспільно-політичний лад і право в західноукраїнських землях (друга половина XVII – 70-ті роки XVIII ст.)	2
7.1.	Входження Правобережної України до складу Речі Посполитої. Основні риси державного устрою в другій половині XVII – XVIII ст.	
7.2.	Основні риси суспільного ладу на західноукраїнських землях. Закріпачення селянства. Релігійний гніт.	
7.3.	Відновлення та ліквідація козацького устрою на Правобережжі. Визвольні рухи.	
7.4.	Право та судочинство в західноукраїнських землях.	
8.	Суспільно-політичний устрій і право України після ліквідації української державності (кінець XVIII – XIX ст.)	2
8.1.	Територія і господарство України в XIX ст.	
8.2.	Суспільний устрій України у складі Російської держави.	
8.3.	Державний устрій України.	
8.3.	Кодифікація права в Україні в першій половині XIX століття.	
8.4.	Реформи другої половини XIX ст. у Російській державі: проведення їх на Україні. Наслідки та значення.	
8.5.		
9.	Суспільно-політичний лад і право в західноукраїнських землях (наприкінці XVIII – початку XX ст.)	2
9.1.	Характеристика соціально-економічного становища на західноукраїнських землях, імперські реформи.	
9.2.	Загальнодержавні органи влади й управління на українських землях.	
9.3.	Органи самоврядування в Галичині, Північній Буковині та Закарпатті	
9.4.	у другій половині XIX ст. Право та судочинство у західноукраїнських землях.	
10.	Суспільно-політичний лад і право України в період з початку XX ст. до 1917 р.	2
10.1.	Революція 1905 – 1907 рр. на Україні. Утворення та діяльність українських політичних партій.	
10.2.	Суспільний лад. Аграрна реформа П. Столипіна та її значення для України.	

10.3.	Зміни в державному ладі. Діяльність українських фракцій у Державній думі.	
10.4.	Цивільне, адміністративне та кримінальне законодавство.	
11.	Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.)	2
11.1.	Відродження української держави. Універсали Центральної Ради.	
11.2.	Державно-правові відносини в УНР при формуванні органів влади.	
11.3.	Основні риси права. Конституція УНР.	
11.4.	Судова система.	
12.	Українсько-гетьманська держава (квітень – листопад 1918 р.)	2
12.1.	Встановлення гетьманату. Основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики П. Скоропадського.	
12.2.	Організація влади та управління в Українській державі.	
12.3.	Правова система. Закони про тимчасовий державний устрій України та Грамота до Українського народу.	
12.4.	Судова система і правоохоронні органи за гетьманської влади.	
13.	Українсько-гетьманська держава (квітень – листопад 1918 р.)	2
13.1.	Встановлення гетьманату. Основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики П. Скоропадського.	
13.2.	Організація влади та управління в Українській державі.	
13.3.	Правова система. Закони про тимчасовий державний устрій України та Грамота до Українського народу.	
13.4.	Судова система і правоохоронні органи за гетьманської влади.	
14.	Українська Народна Республіка періоду Директорії (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)	2
14.1.	Формування Директорії та її прихід до влади. Зовнішньополітична діяльність Директорії в умовах загострення геополітичної ситуації.	
14.2.	Основні риси державного ладу.	
14.3.	Судова система та право УНР періоду Директорії.	
15.	Західноукраїнська Народна Республіка (1918 – 1923 рр.)	2
15.1.	Розпад Австро-Угорщини і суспільно-політичне становище на західноукраїнських землях.	
15.2.	Утворення і державна розбудова ЗУНР. Ухвала про об'єднання ЗУНР та УНР 22.01.1919 р.	
15.3.	Тимчасовий Основний закон ЗУНР. Судова система і право. Занепад і самоліквідація ЗУНР. Її історичне значення.	
16.	Утворення радянської держави. Держава і право УСРР в умовах нової економічної політики (1921 – 1929 рр.)	2
16.1.	Перший Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові та його рішення. Проголошення УСРР (25.12.1917 р.). Створення державного апарату.	
16.2.	Судова система й правоохоронні та репресивні органи. Становлення основ права. Конституція УСРР 1919 р.	
16.3.	Запровадження нової економічної політики в Україні. Перебудова державного апарату у зв'язку із введенням НЕПу і утворенням СРСР.	
16.4.	Адміністративно-територіальна реформа в Україні. Утворення в її складі автономної Молдавської АСРР.	
16.5.	Судова система та правоохоронні органи.	
16.6.	Основні риси права. Перша кодифікація радянського права.	
17.	Держава і право України в період тоталітарно-репресивного режиму (1929 – 1940 рр.)	2
17.1.	Суспільно-політичне життя в Україні за умов утвердження сталінської диктатури.	
17.2.	Державний лад: вищі органи влади і місцеве управління	

17.3.	Централізація правоохоронної системи і посилення ролі позасудових репресивних органів. Правова система.	
17.4.	Прийняття та основний зміст Конституції УРСР 1937 р.	
17.5.	Входження Західної України і Північної Буковини до УРСР та їх правові основи.	
18.	Держава і право України в роки Великої Вітчизняної війни (червень 1941 – 1945 рр.)	2
18.1.	Напад фашистської Німеччини на СРСР. Встановлення німецького окупаційного режиму.	
18.2.	Спроби відновлення української національної державності з боку ОУН.	
18.3.	Перебудова державного апарату на воєнний лад. Реорганізація судових та правоохоронних органів.	
18.4.	Зміни у праві та законодавстві в період війни.	
18.5.	Звільнення Закарпаття від фашистів. Створення органів народної влади.	
18.6.	Законодавча діяльність Народної Ради та радянське будівництво на Закарпатті (1944 – 1945 рр.).	
19.	Держава і право України в повоєнні роки і в період десталінізації (1945 – перша половина 1960-х років)	2
19.1.	Суспільно-політичне життя України в перші післявоєнні роки.	
19.2.	Державний лад: вищі органи влади та місцевого управління.	
19.3.	Перебудова правоохоронних органів.	
19.4.	Правова система. Друга кодифікація українського законодавства.	
20.	Держава і право в період уповільнення темпів суспільного розвитку, застою та перебудови (середина 1960-х років – кінець 1980-х рр.)	2
20.1.	Політичне та соціально-економічне становище в Україні: суть і причини кризових явищ. Зміни в соціальній структурі населення.	
20.2.	Державний лад: вищі органи влади та місцеве управління.	
20.3.	Судова система та правоохоронні органи.	
20.4.	Зміни в правовій системі. Конституція УРСР 1978 р.	
20.5.	Вплив перебудови на суспільно-політичні процеси в Україні. Реформування державного апарату.	
20.6.	Зміни в законодавстві та судовій системі.	
20.7.	Прийняття Декларації про державний суверенітет України Верховною Радою УРСР і її історичне значення.	
21.	Національно-державне відродження України в сучасному світі	2
21.1.	Проголошення Акта про незалежність України та його всенародне схвалення.	
21.2.	Ліквідація СРСР.	
21.3.	Державне будівництво на сучасному етапі.	
21.4.	Формування судової системи.	
21.5.	Правова система.	
21.6.	Підготовка та прийняття Конституції України 1996 року.	
	Усього	42

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1, 2

Тема: Держава і право Київської Русі (IX – початок XIII ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Витоки української державності.
2. Суспільний лад Київської Русі.
3. Державний устрій: центральні органи влади, формування вищих органів управління, місцеві органи влади.
4. Джерела права Київської Русі.
5. Редакції та структура «Руської правди».
6. Цивільно-правові норми «Руської правди».
7. Кримінально-правові норми «Руської правди».
8. Процесуальні норми «Руської правди» та судоустрій Київської Русі.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є венедекська спільнота, антське царство, військова демократія, титул великого князя, удільні князівства, боярська рада, віче, князівські з'їзди, десяткова та двірсько-вотчина системи управління, княжі урядовці, бояри, дружинники, «біле» та «чорне» духовенство, вільні общинники, смерди, рядовичі, закупи, холопи, челядь, задушні люди, кровна помста, потік і пограбування, віра, продаж, урок, головщина. епітимії, судові докази: власне зізнання підозрюваного, свідчення видоків, свідчення послухів, ордалії, судовий поєдинок, світські суди: общинні, князівські, вічові, домені альні, церковні суди.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого питання** рекомендується розпочати з характеристики процесу формування державності у східних слов'ян. Зверніть увагу на чотири умовні етапи проходження державотворення у східних слов'ян від військово-демократичної організації племен до ранньофеодальної держави у першому тисячолітті нашої ери. Розкрийте основний зміст та специфічні риси державотворення на кожному з цих етапів. Проаналізуйте розселення та звички венедеків, антів та слов'ян. З'ясуйте, дією яких внутрішніх та зовнішніх факторів був зумовлений процес консолідації слов'янських земель.

2. Вивчаючи **друге питання**, зверніть увагу на те, що населення Київської Русі поділялося на чисельні соціальні верстви, в яких не відстежувався соціально замкнутий характер. Тогочасне суспільство умовно можна поділити на три великі категорії: панівна верхівка, особисто вільна верства, феодально залежне населення. При характеристиці панівної

верхівки проаналізуйте ієрархічну структуру та зміни в її складі. Розкрийте соціально-правове становище вільного населення Київської Русі. З'ясовуючи характеристику феодально залежного населення, необхідно виділити напівзалежні та повністю залежні верстви. Визначте особливості соціально-правового становища економічно залежних верств та правові механізми охорони їх особистої свободи. Охарактеризуйте становище особисто залежного населення як суб'єктів права.

3. При підготовці до **третього питання** зверніть увагу на принципи формування давньоруської системи політичної влади. Охарактеризуйте форму правління, форму державного устрою та форму політичного режиму Київської Русі.

Розкрийте склад повноваження та систему органів центрального управління, пояснюючи, які тенденції вони уособлювали. Узагальнюючи правові джерела, вкажіть на роль віче та снемів у системі органів центрального управління. Означте систему адміністративно-територіального управління, розкриваючи необхідність переходу від десятинної до двірсько-вотчинної системи управління. Охарактеризуйте повноваження посадових осіб, які здійснювали управлінські функції. Окресліть органи місцевого селянського самоврядування та розкрийте його функції.

4. Готуючись до відповіді на **четверте питання**, зазначте, що до джерел права Київської Русі, в першу чергу, необхідно віднести звичаєве право. Розкрийте, яким чином у процесі становлення державності звичаї трансформувались у норми звичаєвого права, за яких обставин звичаї стали загальнообов'язковими для виконання.

Важливим джерелом давньоруського права стали міжнародні договори Русі з Візантією. Зверніть увагу на договори 907, 911, 944 та 971 років, які дійшли до нас на сторінках «Повісті минулих літ». Ними врегульовувалися торговельні відносини руських купців у Візантії. Одночасно в них можна віднайти норми цивільного, кримінального, міжнародного та процесуального права.

Серед джерел давньоруського права важливе місце займає княже законодавство – договори між удільними князями, договори з народом. Тексти договорів не збереглися, але про них згадується в літописах. Окремим різновидами княжого законодавства є княжі грамоти, устави, уроки. З'ясуйте принципіву відмінність уставів від уроків.

Окреме місце серед джерел давньоруського права займає церковне законодавство, яке містило норми канонічного права, що регулювало відносини між церквою та державою, всередині церкви і між церквою й паствою. Проаналізуйте устави Володимира Святославовича та Ярослава Мудрого, в яких відображені сімейно-шлюбні відносини.

Для всебічного вивчення питання висвітліть рецепцію норм іноземного права. Зверніть увагу на аналіз візантійських джерел права: «Номоканони» (Кормчі книги), до складу яких входили правила апостолів, отців Церкви, постанови Вселенських соборів, численні закони візантійських імператорів, що стосувалися церковних справ. Доцільно відзначити про болгарський збірник «Закон судний людям» як джерело права.

5. **П'яте питання**, яке виносить на заняття, пов'язане із загальною характеристикою трьох редакцій «Руської правди» (коротка, розширена та скорочена). У кожній відображені певні періоди розвитку феодалізму в Київській Русі.

Коротка редакція «Руської правди» є найдавнішою. У її тексті відмічені фрагменти, які належать до періоду VIII – IX ст. Вона поділяється на кілька частин:

- «*Правда Ярослава*». Складалася з 18 статей, яку пов'язують з державною та правовою діяльністю Ярослава Мудрого. У документі визначено право кровної помсти за вбивство. Предметом правового захисту тут виступає життя, тілесна недоторканність, честь дружинної знаті. «Правда Ярослава» порушувала питання про правове становище челяді і холопів, про спадкоємництво, про земельну власність.

- «*Правда Ярославичів*». Розроблена синами Ярослава Мудрого, доповнювалася статтями захисту князівського маєтку та князівської земельної власності. Тут простежується специфіка феодального права привілею, скасування кровної помсти, заміна її системою грошових стягнень та спрямування штрафу не потерпілим, а до державної скарбниці.

- «*Покон вірний*» (ст. 42). Встановлює порядок стягнення судових штрафів, накладених за протиправні діяння.

- «*Урок мостникам*» (ст. 43). Встановлює порядок оплати праці осіб при ремонті доріг Новгороду.

Розширена редакція «Руської правди» відображає еволюцію феодального права в результаті подальшого соціально-економічного та політичного розвитку Київської Русі, в якому впорядковано низку нових норм, що захищають інтереси феодалів і пом'якшують суспільні суперечності в умовах занепаду Київської держави.

Вивчаючи текст розширеної редакції, визначте норми, які встановлюють порядок успадкування майна. З'ясуйте види успадкування та коло спадкоємців за законом. Обґрунтуйте причини виведення за межі кола спадкоємців жінок. Визначте, в яких випадках неповнолітнім спадкоємцям призначався опікун, якими були його права та обов'язки.

6. Розглядаючи **шосте питання**, слід врахувати, що норми цивільного права в Київській Русі містяться разом з іншими правовими нормами. Незважаючи на те, що не було створено спеціальний термін для позначення права власності, «Руська правда» певною мірою означає княжу, боярську та церковну власність у статтях, де вказується про княжі борті, межі, перевіси на деревах, купівлю та продаж, позику і поклажу майна, порядок повернення речі власнику. З'ясуйте основні форми набуття власності на землю та юридичну природу феодального і селянського землеволодіння.

Розкрийте зміст спадкового права. Проаналізуйте, як у спадковому праві відображено стану організації суспільства через систему привілеїв. З'ясуйте, за яким принципом успадковувався батьківський двір, розкрийте зміст його дії щодо різних суспільних верств.

Охарактеризуйте зобов'язальне право на Русі, з'ясовуючи основні види договорів (позики, позички, міни, купівлі-продажу, найму, поклажі) та порядок їх укладання.

Розкрийте зміст шлюбно-сімейного права після прийняття християнства (умови шлюбу та розлучення). З'ясуйте особливості правового статусу чоловіка, дружини, позашлюбних та законнароджених дітей.

7. При підготовці до **сьомогопитання** слід мати на увазі, що давньоруське право не визначало загальних понять кримінального права, не надавало злочину суспільної небезпеки. Саме тому злочини називалися «образою», за канонічним правом – «гріхом». На основі аналізу статей «Руської правди» наведіть докази розвитку давньоруського кримінального права як права привілею.

Охарактеризуйте мету та види покарань на Русі. Поясніть причини відміни кровної помсти у Київській Русі.

8. Готуючись до відповіді на **восьмепитання**, зверніть увагу на відсутність різниці між кримінальним та цивільним процесом. З'ясуйте сутність змагально-обвинувального характеру судового процесу. Охарактеризуйте основні етапи судового процесу: заклич, звід, гоніння сліду.

Спираючись на статті «Руської правди», означте основні види доказів (показання ордалії та присягу), які використовувалися в судовому процесі, розкрийте порядок їх застосування.

Залежно від категорії справ, що розглядалися судами, визначте їх юрисдикцію. Охарактеризуйте повноваження світських та церковних судів.

Семінарське заняття 3

Тема: Галицько-Волинська держава як спадкоємиця Київської Русі – України

Питання для усного опитування та дискусії

1. Утворення Галицького і Волинського князівств, їх об'єднання.
2. Характеристика суспільного ладу:
 - а) клас феодалів;
 - б) феодално залежні селяни;
 - в) міське населення.
3. Центральні органи влади й управління :
 - а) влада князя;
 - б) рада бояр;
 - в) віче.
4. Управління на місцях:
 - а) тисяцький;
 - б) воєвода;
 - в) посадник.
5. Судові органи та особливості правової системи.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є федеративна монархія, феодална роздробленість, «усобиці», етапи утворення та становлення Галицько-Волинського князівства, ярлик на управління землями, Золота Орда, боярство,

селянство, «мужі графські» та «містичі», великий князь, боярська рада, віче, двірсько-вотчинна система управління, двірські чини: двірський, канцлер, стольник, оружник, отрок; військово-адміністративні чини: тисяцькі, посадники, соцькі та десяцькі; воєводства та воєводи, волості та волостелі, система «кормління», джерела права: звичаєве право, «Руська правда», князівське законодавство, магдебурзьке право, церковне право.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого питання** рекомендується ознайомитися з історією становлення Галицько-Волинського князівства, яке значною мірою сприяло подальшому розвитку українського державотворення. Слід звернути увагу на те, що цьому об'єднанню передував процес їхнього становлення й самостійного розвитку в складних суперницьких відносинах між собою. З'ясуйте послідовність етапів розвитку Галицько-Волинського князівства.

Зверніть увагу на внутрішньополітичні дії князя Данила Галицького для зміцнення князівства, гнучку зовнішню політику, завдячуючи якій вдалося зберегти державу під час татаро-монгольської навали.

2. Готуючись до відповіді на **друге питання**, з'ясуйте правове становище різних суспільних верств Галицько-Волинського князівства. При цьому зверніть увагу на особливість Галицько-Волинської землі, в якій сформувалась досить сильна за економічним становищем боярська аристократія, що своїм впливом визначала внутрішню та зовнішню політику держави. До цієї соціальної групи входила верхівка духовенства, яке було звільнене від податків і не несло ніяких обов'язків перед державою.

Зверніть увагу на відмінності, які мали місце у правовому становищі селянства. Поясніть, чому в Галицько-Волинському князівстві не набуло поширення холопство.

З'ясуйте, які фактори сприяли бурхливому розвитку міст. Охарактеризуйте соціальний склад та правове становище міського населення.

3. Відповідь на **третє питання** вимагає аналізу політичної організації та системи управління Галицько-Волинського князівства. Охарактеризуйте форму правління князівства. Визначте, які характерні для Давньоруської держави риси державного устрою збереглися в Галицько-Волинському князівстві. Зверніть увагу на відмінності, які були притаманні його політичній організації, в чому полягали особливості державного управління. Розкрийте причини обмеження князівської влади та характер відносин князя з боярською радою.

Поясніть, чим обумовлювалося прискорене переростання десятичної форми управління у двірсько-вотчинну. Проаналізуйте склад, структуру, функції та компетенцію центральних органів влади, посадових осіб держави.

4. Підготовка **четвертого питання** семінару вимагає аналізу правових джерел з метою розкриття структури, функцій та компетенцій органів місцевого управління. З'ясуйте адміністративний поділ князівств у Галицько-Волинському князівстві, визначте адміністративний персонал для управління підвладною територією. Дайте пояснення системи «кормління», яка мала місце в діяльності органів місцевого управління.

5. Готуючись до відповіді на **п'ятепитання**, слід зазначити, що впродовж існування князівства тут переважно діяли відомі з часів Київської Русі загальні принципи, інститути та форми регулювання суспільного життя. Зосередьте увагу на розгляді особливостей системи права Галицько-Волинської держави та факторів, що їх спричинили. Охарактеризуйте князівське законодавство, яке існувало у формі грамот, договорів, уставів, прав тощо. З'ясуйте правові джерела, які регламентували організацію управління містами й селами, право успадкування та купівлі-продажу феодального землеволодіння, правове становище іноземних купців, розміри та форми повинностей міського населення.

Поясніть причини та особливості запровадження магдебурзького права в західноукраїнських містах. Розкрийте характерні риси цивільно-правового регулювання та кримінального права Галицько-Волинського князівства.

З'ясуйте, які категорії справ розглядалися судами, та визначте їх юрисдикцію. Охарактеризуйте повноваження світських та церковних судів.

Семінарське заняття 4

Тема: Українські землі під владою Литви та Польщі (кінець XIV – перша половина XVII ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Утворення і характеристика суспільно-політичного ладу Великого князівства Литовського.
2. Складання, джерела і структура Литовських статутів 1529, 1566 і 1588 рр.
3. Основні риси цивільного права:
 - а) право власності;
 - б) зобов'язальне право;
 - в) право спадщини;
 - г) сімейно-шлюбне право.
4. Основні риси кримінального права:
 - а) поняття і види злочинів;
 - б) мета і система покарань.
5. Розвиток судового та процесуального права у Литовсько-Руській державі.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є Велике князівство Литовське; литовська експансія; Кревська, Городельська та Люблінська унії; соціальний стан магнатів, шляхти, бояр, міщан, вільних, напіввільних та невільних селян; формування фільваркової системи та запровадження панщини; «Устави на волоки»; «Артикули» Генріха Валуа; правове становище міщанства, великокнязівських і приватновласницьких міст; влада Великого князя; рада при

князі (пан-рада); великий вальний сейм; урядовці Великого князя: маршалок земський, земський підскарбій, гетьман земський; місцеві органи влади; адміністративний поділ воєводств; загальноземські, обласні, волосні та міські привілеї; «Судебник Казимира IV»; Литовська метрика; Литовські статuti: 1529 р. «Старий», 1566 р. «Волинський» і 1588 р. «Новий»; право власності на нерухомі та рухомі речі; способи набуття права власності; успадкування за законом та заповітом; сімейне право; етапи укладання шлюбу (сватання, оглядини, заручини, вінчання та весілля); майнові відносини подружжя; обставини розірвання шлюбу; опікунське право; необхідна оборона або стан крайньої необхідності; система злочинів: злочини проти релігії, політичні злочини, державні злочини, злочини проти особи, майнові злочини, злочини проти моралі та сім'ї; смертна кара: проста і кваліфікована; система майнових покарань: «наклад», «шкода», «головщина»; «виволання», тюремне ув'язнення та покаяння; права-привілею; система судів: центральні, місцеві та спеціальні; центральні суди: великокнязівський, комісарські, асесорські, маршалкові суди, суд пани-ради, сеймовий суд, скарбовий суд, суд Головного литовського трибуналу, Люблінський трибунал; місцеві суди: домініальні, земські, гродські (замкові), підкоморські, копні та каптурові суди.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого питання** рекомендується з'ясувати обставини входження українських земель до складу Великого князівства Литовського. Охарактеризуйте погляди вчених на характер приєднання українських земель до складу Великого князівства Литовського. Проаналізуйте тексти польсько-литовських уній та поясніть, які наслідки вони мали для українських земель.

З'ясуйте, як проходив процес централізації Великого князівства Литовського. Проаналізуйте соціально-станову ієрархію князівства, звернувши увагу на зміни в процесі шляхтизації суспільства. Поясніть сутність та наслідки аграрної реформи для литовського суспільства.

Дайте загальну характеристику державного ладу Великого князівства Литовського. З'ясуйте, які зміни відбулися в повноваженнях центральних органів управління (Великого князя, пани-ради, Вального сейму) і якими факторами вони були спричинені. З'ясуйте, які особливості розвитку князівства вплинули на формування центральних посад урядовців і розкрийте їх повноваження в Литовсько-Руській державі.

Охарактеризуйте систему місцевого управління після ліквідації удільних князівств, розкрийте повноваження воєвод, каштелянів, старост та інших посадовців. Відстежте, які зміни відбулися в устрої великих міст Литовсько-Руської держави за умов самоуправління.

2. Готуючись до відповіді на **друге питання**, з'ясуйте динаміку становлення джерельної бази права Литовсько-Руської держави й означте принцип формування правової системи великими князями й урядовцями, дотримуючись «старовини» й «давності» у розбудові державності. Охарактеризуйте діяльність литовських князів щодо формування загально-земських, обласних, волосних і міських привілеїв та означте їх відмінність.

Розкрийте значення міжнародних договорів Великого князівства Литовського як джерел права та «Судебника Казимира IV» 1468 року, з'ясуйте, які правові відносини вони врегульовували.

Охарактеризуйте причини, які зумовили кодифікацію права у Великому князівстві Литовському та за яких обставин було прийнято Статут 1529 р., Статут 1566 р. та Статут 1588 р. Розкрийте структуру цих статутів. Зверніть увагу на норми державного, приватного, кримінального та процесуального права.

З'ясуйте, яким із статутів було юридично оформлено шляхтизацію суспільно-політичного устрою Великого князівства Литовського і в чому це виявилось.

3. Розгляд **третього питання** варто розпочати з інституту права власності через аналіз еволюційних процесів феодальної власності на землю. У цьому аспекті важливо розглянути інститут застави. Визначте форми застави і відмінності між ними.

Охарактеризуйте розвиток у Литовсько-Руській державі сервітутного права. З'ясуйте, як статuti врегульовували ці відносини.

Якими процесами обумовлювався розвиток зобов'язального права. Означте зміни, які відбулися у цивільно-правових інститутах позики, купівлі-продажу, особистого найму, оренди, поклажі, дарування. Означте основні процедури укладання договорів.

Проаналізуйте розвиток сімейного права. Зверніть увагу на норми, що визначали умови взяття шлюбу, можливість та юридичні наслідки розлучення, розвиток цивільно-правового інституту опіки та поясніть, чим це було спричинено.

Проаналізуйте розвиток спадкового права. Розкрийте правові норми, які врегульовували спадкування за законом і за заповітом, право спадкування синами й дочками, встановлення обмежень при успадкуванні маєтностей.

4. Готуючись до **четвертого питання**, слід врахувати, що в кримінальному праві в більшій мірі відображена станова нерівність суспільства. Кримінально-правові норми, як і в інших системах феодального права, мали характер права-привілеїв.

Охарактеризуйте основні види злочинів, поясніть, які з них належали до категорій найтяжчих і тяжких.

Розкрийте мету покарань та охарактеризуйте види покарань за русько-литовським кримінальним правом.

Сформулюйте основні риси феодального кримінального права Великого князівства Литовського.

5. Готуючись до відповіді на **п'яте питання**, зверніть увагу на еволюційний розвиток державно-правових інститутів, які сприяли формуванню судової системи, що складалась із центральних, місцевих і спеціальних судів. Охарактеризуйте юрисдикцію цих судів.

У середині XVI ст. була проведена реформа судової системи, за якої Великий князь заснував земські та гродські (замкові) суди. Другий Литовський статут доповнив судову систему підкоморськими судами. Охарактеризуйте юрисдикцію цих судів. З'ясуйте вплив станового та майнового становища на процесуальну правоздатність різних верств населення у Литовсько-Руській державі.

Визначте, в якому юридичному документі Великого князівства Литовського середини XVI ст. було встановлено елементи слідчого (інквізиційного) процесу.

Охарактеризуйте зміст цього процесу та особливості його застосування на українських землях. Проаналізуйте призначення в суді представництва сторін. Охарактеризуйте види судових доказів.

Семінарське заняття 5

Тема: Становлення української козацької держави Військо Запорозьке в роки національної революції(1649 – 1764 рр.) Питання для усного опитування та дискусії

1. Державний устрій Української козацької держави за гетьманування Б. Хмельницького:
 - а) влада гетьмана;
 - б) Генеральна рада;
 - в) старшинська рада;
 - г) генеральна старшина та органи місцевого управління;
 - д) адміністративно-територіальний поділ.
2. Зміни в суспільному ладі в ході національно-визвольної боротьби українського народу за свою державність.
3. Джерела і розвиток права Української козацької держави в 1648 – 1657 рр.
4. Українсько-російський Переяславський договір 1654 року: юридична оцінка існуючих концепцій.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є козацько-гетьманська держава Військо Запорозьке, територія козацької держави, ліквідація великої й середньої земельної власності, фільварково-панщинної системи господарювання та кріпацтва, Велика військова рада, Гетьман, генеральний уряд, генеральні старшини: генеральний обозний, генеральний осавул, генеральний хорунжий, генеральний писар, генеральний суддя; полкові та сотенні уряди, адміністративно-територіальний полково-сотенний устрій, рангові землі, козацьке звичаєве право, універсали гетьмана, генеральні, полкові та сотенні суди, курінні суди, магістратські суди, Переяславська рада, Березневі статі Б. Хмельницького.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При підготовці до **першого питання** рекомендується з'ясувати, які кардинальні зміни відбулися внаслідок Визвольної війни у суспільному ладі, політичному та державному устрою Української козацької держави за гетьманування Б. Хмельницького.

Охарактеризуйте політичний лад держави Війська Запорозького. Розкрийте структуру, склад, порядок утворення й повноваження центральних органів влади та органів місцевого управління. Визначте порядок формування, функціонування та компетенцію цих органів. З'ясуйте, який адміністративно-територіальний поділ склався в державі під час війни.

2. Готуючись до відповіді на **друге питання**, охарактеризуйте соціально-економічні, військово-політичні засади та соціальні джерела формування нової

панівної верстви українського суспільства. Поясніть, як відбувалося виокремлення козацтва в окремий соціальний стан та що сприяло зміцненню його соціально-економічного становища.

З'ясуйте соціально-економічне і правове становище української шляхти та означте, якими актами гетьманської влади визначались її права та привілеї.

Розкрийте зміни у соціально-правовому та економічному становищі селянства. Зробіть порівняльний аналіз правового становища селянства й козацтва. З'ясуйте, які зміни відбулися у складі та правовому становищі населення міст.

3. Підготовку до **третього питання** доцільно розпочати з характеристики змін у джерельній базі правової системи держави Б. Хмельницького. Проаналізуйте процес розвитку звичаєвого козацького права. Охарактеризуйте нові джерела права: рішення Військової ради, універсали, листи та грамоти Гетьмана, міжнародні договори, адміністративні та судові прецеденти.

Проаналізуйте, які зміни відбулися в інституті права власності. Охарактеризуйте процес розвитку козацького землеволодіння.

Розкрийте зміни у понятті та складі злочинів: які нові категорії злочинів з'явилися, а які зникли під час війни. Охарактеризуйте види злочинів, поясніть, які з них вважались тяжкими. З'ясуйте, які види покарань були поширені під час війни. Поясніть, чим, на вашу думку, зумовлено більш жорстокі покарання, що застосовувалися в означений період.

Розкрийте порядок формування судових органів, їх склад та компетенцію. Визначте характерні риси судочинства.

4. При розгляді **четвертого питання** охарактеризуйте міжнародне становище України під час Визвольної війни. Оцініть дії Б. Хмельницького як політика-реаліста при пошуку союзників для вирішення питань зовнішньої підтримки молодій державі, яка була неспроможна чинити опір численним претендентам на землі та багатства України.

Охарактеризуйте нормативно-правові засади прийнятих рішень Переяславської ради (січень 1654р.) та українсько-московський договір (Статті Богдана Хмельницького, березень 1654 р.) і визначте, якого статусу України у складі Московської держави намагався досягти Б. Хмельницький. Враховуючи погляди вчених, з'ясуйте, який статус України було закріплено в остаточному варіанті українсько-московського договору.

Семінарське заняття 6

Тема: Держава і право України в період козацько-гетьманської доби (середина XVII – кінець XVIII ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Обмеження української державності за гетьманськими статтями другої половини XVII – кінець XVIII ст.
2. Характеристика суспільного ладу. Ліквідація козацького стану та законодавче закріпачення селянства.
3. Політичний лад і адміністративний устрій.

4. Розвиток українського права та судочинство в Гетьманщині. Судові реформи К. Розумовського. Кодифікація українського законодавства у XVIII ст.
5. Наслідки ліквідації політичної та правової автономії України.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є поділ на Правобережну і Лівобережну Україну, Андрусівське перемир'я, договір про «Вічний мир» між Польщею і Росією, поділ Речі Посполитої, козацько-гетьманська держава, стани українського населення у період козацько-гетьманської доби, Переяславські статті Ю. Хмельницького, Батуринські та Московські статті Івана Брюховецького, Глухівські статті гетьмана Дем'яна Многогрішного, Конотопські статті Івана Самойловича, Коломацькі статті Івана Мазепи, царський резидент при гетьмані, перша Малоросійська колегія, правління гетьманського уряду, знатне військове товариство: бунчукове, значкове та військове; українська шляхта, генеральний уряд, генеральна військова канцелярія, полковий уряд, магістратські та ратушні міста, кодифікація права, гайдамаки, реформи К. Розумовського, судова реформа 1760 р., реорганізація реєстрового війська, військові поселення, генерал-губернатор, генеральна скарбова канцелярія.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Підготовка до **першого питання** повинна включати аналіз окремих угод, які укладав з московським урядом кожний новообраний гетьман. Це Переяславські статті Юрія Хмельницького (1659 р.), Батуринські та Московські статті Івана Брюховецького (1663 р., 1665 р.), Глухівські статті гетьмана Дем'яна Многогрішного (1667 р.), Конотопські статті Івана Самойловича (1672 р.), Коломацькі статті Івана Мазепи (1687 р.), Решетилівські статті Івана Скоропадського (1709 р.). Укладання договорів під час обрання нового гетьмана найкраще відповідало московській орієнтації на обмеження суверенітету гетьманської України та скасування правових норм договору 1654 р.

2. **Друге питання** семінару рекомендується розпочати з аналізу змін в українському суспільстві в результаті перемоги українського народу у Визвольній війні. Означте місце українських феодалів, так званої шляхти. Охарактеризуйте процес формування, склад та соціально-правове становище «знатного військового товариства», виникнення та подальше зміцнення «українського панства».

Проаналізуйте, в чому полягало привілейоване становище козацтва після перемоги в національно-визвольній війні. З'ясуйте характер змін у соціально-економічному та правовому становищі рядового козацтва. Вкажіть, чим

обумовлювалася його подальша диференціація та які фактори призвели до занепаду козацького стану.

Відстежте характер змін у правовому становищі українського духовенства. Розкрийте позицію держави щодо підтримки православної церкви.

Розкрийте перебіг кардинальних змін у соціально-правовому становищі селянства. Зробіть порівняльний аналіз правового становища селянства та козацтва.

Проаналізуйте зміни в соціально-правовому становищі населення міст. З'ясуйте, в чому їхнє правове становище наближалось до становища державних селян.

3. Готуючись до відповіді на **третєпитання**, проаналізуйте державний лад, що встановився в Гетьманській державі. З'ясуйте, які республіканські та монархічні засади були притаманні для гетьманського правління та які риси й особливості їх прояву були характерні на різних етапах існування держави.

Розкрийте порядок обрання, зміст повноважень та зміни в державно-правовому статусі гетьмана. Проведіть порівняльний аналіз правового статусу, складу та повноважень Військової, Генеральної та старшинської ради у різні періоди існування козацько-гетьманської держави. З'ясуйте, коли Генеральна Рада набувала ознак органу прямого народовладдя, за яких умов вона набувала ознак вищого представницького органу та чому вона не стала постійно діючим органом. Визначте склад та повноваження гетьманських посадовців – генеральної старшини.

Охарактеризуйте полкову-сотенну систему місцевого управління. Розкрийте склад та повноваження полкових і сотенних урядів на різних етапах існування козацтво-гетьманської держави. З'ясуйте, які зміни відбулися в системі управління територіями, та поясніть, чим вони обумовлювалися. Проаналізуйте особливості управління в містах залежно від їх статусу.

4. При розгляді **четвертогопитання** охарактеризуйте, які судові установи утворилися після Визвольної війни. Розкрийте склад, компетенцію та порядок роботи сільських судів отаманів і поясніть, чому їх значення поступово зменшувалось, а сфера компетенції звузилась до розгляду незначних спорів між козаками. Охарактеризуйте склад, порядок роботи та юрисдикцію сотенних і полкових судів. Розкрийте порядок роботи та склад найвищої судової інстанції Гетьманської держави та її юрисдикцію.

5. Охарактеризуйте суди, які існували в містах, залежно від статусу міста. З'ясуйте їх склад та юрисдикцію. Означте зміни в системі доменіальних судів. Розкрийте склад та компетенцію церковних судів.

Проаналізуйте причини проведення судової реформи 1760 – 1763 рр., її зміст і встановіть, які судові органи були створені за її наслідками. Розкрийте склад, юрисдикцію та порядок роботи земських, підкоморських та гродських (міських) судів.

Для висвітлення **п'ятогопитання** важливо з'ясувати, які елементи державності були ліквідовані царизмом у другій половині XVIII століття. Відстежте послідовність дій царського уряду на обмеження прав та вольностей в Україні. Розкрийте послідовність скасування полкового устрою та поширення нової системи адміністративно-територіального поділу Російської імперії в

Гетьманській державі. Розгляньте перебіг утвердження російської системи місцевого управління.

Аналізуючи суспільно-політичні процеси в Російській імперії, зверніть увагу на обставини та причини ліквідації гетьманства, зруйнування Запорозької Січі, закріпачення селянства, що в кінцевому результаті сприяли ліквідації автономії України.

Семінарське заняття 7

Тема: Суспільно-політичний устрій і право України після ліквідації української державності (кінець XVIII – XIX ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Територія і господарство України в XIX ст.
2. Суспільний устрій України у складі Російської держави.
3. Державний устрій України.
4. Кодифікація права України в 1й половині XIX ст. :
 - а) "Зібрання малоросійських прав" 1807 р. – проект цивільного кодексу України;
 - б) "Литовський статут" російської редакції 1811 р., його зміст та історичне значення ;
 - в) "Звід місцевих законів західних губерній" 1837 р. та його значення в історії права України.
5. Реформи другої половини XIX ст. у Російській державі: проведення їх на Україні. Наслідки та значення.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: перетворення мануфактурного виробництва у фабрично-заводське; формування економічних районів України; зародження капіталістичних відносин; селянська реформа 1861 р.; дворянство та його правове становище; зародження буржуазії та її прошарки; утворення робітничого стану; генерал-губернаторство; губернське таповітове правління; органи місцевого самоврядування; земські зібрання та земські управи; міські думи та міські управи; Кодифікація права в Україні; Головний суд Правобережної України; Генеральний суд Лівобережної України; Сенат – вища судова інстанція; губернські суди (палата кримінального і палата цивільного суду); совісні і надворні суди; земські суди; комерційний суд; підкоморський суд; земська реформа; міська реформа; судова реформа; військова реформа.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При розгляді **першого питання** семінару з'ясуйте, якими факторами зумовлювалися зміни в суспільному устрої на українських землях.

Рекомендується розпочати з аналізу завершення процесу юридичного закріпачення українських селян (укази від 1800, 1804, 1808, 1828 рр.) та посилення антикріпосницького руху.

Охарактеризуйте змінмануфактурного виробництво у промислове, фабрично-заводське. Означте, які економічні райони визначилися в Україні. Зверніть увагу на розвиток українсько-російських торгових відносин. Формування транспортної системи та створення чорноморсько-азовських портів і їх вплив на розвиток української промисловості. З'ясуйте перебіг зародження робітничого класу.

Визначте причини скасування кріпосництва маніфестом Олександра II від 19 лютого 1861 р. З'ясуйте, у чому полягала половинчастість селянської реформи 1861 р.

2. **Друге питання** семінару рекомендується розпочати з аналізу суспільного ладу. Визначте, які суспільні верстви утворили панівну верхівку українського суспільства. Охарактеризуйте правовий статус дворянства, в яке оформилася козацька старшина й шляхта. З'ясуйте соціальну базу формування буржуазії. Поясніть причини капіталізації суспільства та виникнення ринку дешевої робочої сили.

З'ясуйте зміни, що відбулися в статусі української православної церкви та охарактеризуйте правове становище духовенства.

Означте категорії поділу міського населення. Охарактеризуйте соціально-правове становище міської верхівки. Проаналізуйте причини збільшення торгових капіталів і як це позначилося на правовому становищі купецтва та особливостях гільдійно-купецького корпоративного устрою.

Розкрийте соціально-правове становище міщанства. З'ясуйте, коли в містах України з'явилася соціальна група «робітні люди». Означте її соціальні ознаки, що було основним джерелом їхнього існування. Порівняйте соціально-правове становище кріпосних та державних селян.

3. Зміст **третього питання** полягає в аналізі системи державного управління на українських землях. Дайте загальну характеристику системи центрального управління Російської імперії. З'ясуйте, які органи центрального управління відігравали основну роль в управлінні українськими землями. Охарактеризуйте систему місцевого управління, розкрийте суть місцевого повноваження генерал-губернаторів, губернаторів, посадових осіб губернського та повітового управлінь. Визначте, які станові органи належали до системи місцевого управління та в чому полягали їхні функції, які органи були створені для управління державними селянами та їх склад.

Охарактеризуйте систему управління в містах залежно від категорії міста і які органи поряд із виборними установами (міськими радами, магістратами, ратушами) здійснювали управління міськими справами

4. Розгляд **четвертого питання** рекомендується розпочати з аналізу джерел права, що продовжували діяти на Лівобережній та Правобережній Україні до 40-х років XIX ст. Дайте їм загальну характеристику та розкрийте особливості їх застосування на українських землях, що були в складі Російської імперії. Розкриваючи це питання, необхідно врахувати, що політика царизму, яка спрямовувалася на централізацію та уніфікацію державного управління,

передбачала поширення на українських землях російської правової системи з використанням окремих місцевих особливостей. З'ясуйте діяльність кодифікаційної комісії на чолі з П. Завадовським і її повноваження.

Означте результати кодифікаційних робіт, проведених на українських землях, враховуючи історичні особливості територій. Охарактеризуйте кодифікацію права Правобережної України «Звід місцевих законів західних губерній», підготовлений групою правознавців на чолі з А. Повстанським. Проаналізуйте витяги зі збірника «Зібрання малоросійських прав 1807 р.» та охарактеризуйте зміст і структуру цього документа. Розкрийте зміст, структуру та значення законодавчих актів Зводу законів Російської імперії.

Охарактеризуйте загальноросійське законодавство, запроваджене в пореформений період. Визначте, які правові акти діяли як джерела фабрично-трудового права та адміністративного права, дайте їм загальну характеристику.

5. У п'ятому питанні з'ясуйте, які зміни в систему управління внесли реформи 60 – 70-х років XIX ст. Розкрийте сутність і зміст земської реформи 1864 р. Визначте порядок обрання, склад повітових та губернських земських установ, особливості їх запровадження на українських землях. Означте функції, які поклалися на земські установи, особливості їхнього правового статусу та яких результатів досягли земства за період їхнього існування в Україні.

Проаналізуйте органи міського самоврядування за зразком земських установ, що були створені в Україні та який був порядок обрання цих органів. Охарактеризуйте їхню компетенцію та порядок діяльності.

Поясніть, якими причинами зумовлювалася поліцейська реформа 1862 р. Розкрийте її сутність, основний зміст і наслідки.

Розкрийте сутність і зміст військової реформи, що була здійснена упродовж 1864 – 1874 рр.

З'ясуйте причини, сутність судової реформи 1864 р. і принципи судоустрою та судочинства, які були покладені в її основу.

Розкрийте юрисдикцію, порядок створення й діяльності мирових судів. Охарактеризуйте систему загальних судових органів. З'ясуйте юрисдикцію, порядок створення й діяльності окружних судів та судових палат. Розкрийте повноваження та значення створеного в результаті судової реформи інституту присяжних засідателів. Охарактеризуйте процес реорганізації прокуратури і розкрийте її функції.

З'ясуйте особливості здійснення судової реформи на Правобережній та Лівобережній Україні.

Семінарське заняття 8

Тема: Суспільно-політичний лад і право на західноукраїнських землях (кінець XVIII – до 1918 року)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Характеристика соціально-економічного становища на західноукраїнських землях, імперські реформи.
2. Загальнодержавні органи влади й управління на українських землях.

3. Органи самоврядування в Галичині, Північній Буковині та на Закарпатті у II половині XIX ст.
4. Право та судочинство на західноукраїнських землях.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, економічна політика Австрії щодо західноукраїнських земель, реформи Йосифа II, реакційна політика Леопольда II та Франца II, революція 1848 р. та її буржуазні реформи, формування класу буржуазії та пролетаріату, їх суспільне становище; Головна руська рада, Королівство Галичини і Лодомерії, спадковий монарх, канцлер, губернатор, губернське правління, департамент, крайовий становий сейм, постійний комітет, циркули, старости і комісари, домінії, мандатори, жупи і комітати, комітатське управління, рейхсрат, правління намісника, президентське правління, крайовий президент, коронні краї, крайова конституція, повітова рада, повітовий комітет, міські та сільські ради, управи та магістрати, земські, городські та підкоморські суди, Верховний Суд і королівський трибунал, шляхетський суд, повітові колегіальні та окружні суди, вищий крайовий суд, домініальні суди.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Відповідь на **перше питання** семінару рекомендується розпочати з аналізу соціально-економічного становища західноукраїнських земель у кінці XVIII – початку XX століття. Означте фактори колоніальної політики, які призвели до того, що західноукраїнські землі були найубогішим у Європі краєм, відсталим аграрним придатком австрійських промислових районів.

Проаналізуйте, які реформи мали місце в кінці XVIII століття за часів Марії-Терезії та Йосифа II й наступних імператорів. З'ясуйте правове становище кріпосних селян. Означте, які зміни відбулися в соціально-правовому становищі селянства після революції 1848 року. Розкрийте сутність та антиселянську спрямованість аграрної реформи. Визначте соціально-економічні та правові наслідки цієї реформи.

Проаналізуйте діяльність Головної руської ради у Львові, окресліть її основні напрями діяльності.

2. Розглядаючи **друге питання** семінару, зважте на те, що на західноукраїнських землях діяла австрійська система влади та управління. З'ясуйте, кому належала абсолютна влада в імперії та які органи державного управління здійснювали її на українських землях. Означте призначення, компетенцію та порядок скликання й діяльності станового Сейму Галичини як дорадчого органу при губернаторові. З'ясуйте, хто був фактичним керівником краю.

Проаналізуйте систему управління на західноукраїнських землях з урахуванням змін у політичному ладі й адміністративно-територіальному

поділі до і після революції. Розкрийте суть управління намісника та президентського правління. Охарактеризуйте порядок обрання, повноваження та характер діяльності створених у Галичині та Буковині крайових сеймів. Поясніть, які особливості управління територіями існували на Закарпатті й Буковині.

Дайте характеристику уряду дуалістичної Австро-Угорської імперії та її двопалатному парламенту. Окресліть риси конфедеративного державного утворення.

3. Сутність **третього питання**, винесеного на розгляд полягає в з'ясуванні характерних рис формування органів місцевого управління та адміністративного апарату. Визначте, кому реально належала влада та який існував апарат управління в сільській місцевості. Розкрийте правові засади місцевого самоврядування в повітових громадах (гмінах), повноваження та характер діяльності повітових рад, повітових комітетів та повітових старост. Поясніть, як здійснювалося місцеве управління в містах і селах.

4. Вивчення **четвертого питання** доцільно розпочати із з'ясування сутності проведення реформи міського самоврядування на західноукраїнських землях. Охарактеризуйте зміни, які відбулися за статутом 1870 року в міському самоврядуванні Львова та Чернівців. Проаналізуйте структурну організацію виконавчого органу міського самоврядування та його департаментів.

5. У **п'ятому питанні** з'ясуйте, які старі польські суди діяли після загарбання західноукраїнських земель Австрією, розкрийте еволюцію судової системи в першій половині ХІХ століття відповідно до Положення 1849 р. та за Конституцією 1867 р.

Означте юрисдикцію та порядок діяльності повітових, крайових (окружних) судів та Вищого крайового суду в Львові. З'ясуйте порядок створення та призначення суддів присяжних при окружних судах. Охарактеризуйте діяльність спеціалізованих судів. Розкрийте призначення та функції прокуратури й адвокатури на західноукраїнських землях у складі Австрії.

Аналізуючи цивільне право, слід виходити з його джерела – Загального цивільного уложення Австрійської імперії 1811 року, яке проходило апробацію на західноукраїнських землях. Проаналізуйте зміни в інституті права власності. Поясніть, що спричинило розвиток зобов'язального та комерційного права. Розкрийте риси спадкового та сімейного права.

Охарактеризуйте Цивільно-процесуальний кодекс, який набув чинності з 1796 року в Західній, а в 1807 році – і в Східній Галичині. Дайте загальну характеристику цивільно-процесуального права, що діяло на західноукраїнських землях.

Охарактеризуйте розвиток кримінального права та його джерело – Кримінальний кодекс 1803 року. Проаналізуйте, які зміни до кримінального права вніс Кримінальний кодекс 1852 року.

З'ясуйте, які норми Кримінально-процесуального кодексу 1853 року суперечили демократичним нормам судочинства.

Семінарське заняття 9

Тема: Суспільно-політичний лад і право в період з початку ХХ ст. до 1917 р.

Питання для усного опитування та дискусії

1. Революція 1905 – 1907 рр. на Україні. Утворення та діяльність українських політичних партій.
2. Суспільний лад. Аграрна реформа П. Столипіна та її значення для України.
3. Зміни в державному ладі. Діяльність українських фракцій у державних думах.
4. Цивільне, адміністративне та кримінальне законодавство.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є економічна криза, загальний політичний страйк, Революційна українська партія (РУП), Народна українська партія (НУП), Український соціал-демократичний союз «Спілка», Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП), партія «Союз 17 жовтня» (жовтисти), партія кадетів, революція, ради робітничих депутатів, робітничий клас, народна міліція, царський маніфест 17 жовтня 1905 р., Державна дума і Державна рада, українська думська громада, Основні державні закони від 23 квітня 1906 р., конституційне самодержавство, аграрна столипінська реформа, переселенська політика, хутірські і відрубні господарства, цивільне, адміністративне і кримінальне законодавство в період революції 1905 – 1907 рр., підзаконні акти, постанови та положення Ради міністрів та «мненія» Державної ради.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Відповідь на **перше питання** семінару рекомендується розпочати з аналізу економічної кризи 1901 – 1903 рр., яка мала серйозні наслідки для України. Охарактеризуйте суспільно-політичне життя України в умовах масових виступів робітничого класу, поширення селянських виступів у Полтавській та Харківських губерніях.

Означте процес формування українських політичних партій, рад робітничих депутатів та їх участь у керівництві революційними подіями.

2. Розглядаючи **друге питання** семінару необхідно зважити на те, що революційні події 1905 – 1907 рр. вплинули на суспільний лад країни, визначальною рисою якого стало капіталістичне угруповання класів та збереження численних залишків старого, докапіталістичного порядку. Зверніть увагу на революційні події 1905 – 1907 рр., які обумовили розподіл політичних сил у Росії і закріпили їх у трьох основних таборах: урядовому, буржуазно-ліберальному та революційно-демократичному. З'ясуйте суперечності між ними.

Дайте характеристику причин диференціації селянського середовища. Означте основні напрямки столипінської аграрної реформи, яка передбачала формування сильних селянських господарств, що мали стати в майбутньому

опорою самодержавства в новосформованій сільській буржуазії. Розкрийте суть переселенської політики та її наслідки.

3. Сутність **третього питання**, винесеного на розгляд, полягає в з'ясуванні характерних змін абсолютистської форми правління в ході прийняття Маніфесту 17 жовтня 1905 р. Охарактеризуйте зміни, які сталися в державному ладі упродовж 1905 – 1917-х рр. Означте поступки за царським маніфестом від 17 жовтня 1905 р., та окремі реформи, які не похитнули царську владу й імператор залишився необмеженим монархом. З'ясуйте особливості розпуску I та II Думи. Зверніть увагу на нову редакцію Основних державних законів, затверджених Миколою II 23 квітня 1906 р., та форму правління тогочасної Росії.

Зупиніться на реакційних заходах відновлення влади самодержавства під час діяльності III та IV Думи. Визначте політичні сили, на які покладалося самодержавство під час діяльності цих дум. Зверніть увагу на діяльність депутатів державних дум від України та роботу парламентського клубу «Українська думська громада».

4. Розгляд **четвертого питання** рекомендується розпочати з аналізу системи джерел права, які поповнилися новими елементами: постановами Ради міністрів та «мнєніями» Державної ради та «тимчасовими правилами». Означте кодифікаційну роботу, яка проводилася в особливому відділенні державної канцелярії, департаментах Сенату, Державній думі, Державній раді та міністерствах.

Розкрийте направленість цивільно-правових актів щодо охорони дворянської та буржуазної власності. З'ясуйте реакційну суть Указу 1902 р. «Про майнову відповідальність сільських товариств та селищ, селяни яких брали участь у заворушеннях, що відбувалися останнім часом у деяких місцевостях Полтавської та Харківської губерній».

З'ясуйте систему державних органів страхування й антинародний характер адміністративного та кримінального права.

Семінарське заняття 10

**Тема: Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради
(березень 1917 – квітень 1918 рр.)**

Питання для усного опитування та дискусії

1. Відродження української держави. Універсали Центральної Ради.
2. Державно-правові відносини в УНР при формуванні органів влади.
3. Основні риси права. Конституція УНР.
4. Судова система УНР.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є автономія України, товариство українських

поступовців, Українська Центральна Рада, Комітет УЦР, Всеукраїнський Національний Конгрес, Тимчасовий уряд Росії, Універсали УЦР, Генеральний секретаріат, Статут Генерального секретаріату, Рада народних міністрів УНР, Українська Народна Республіка, Всеукраїнські установчі збори, губернські та повітові комісаріати, Закон «Про поділ України на землі», Конституція УНР «Статут про державний устрій, права і вольності УНР», Генеральний суд, національна меншина, революційні трибунали, Генеральне секретарство з судових справ, революційна доцільність, Генеральний суд і департаменти цивільного, кримінального та адміністративного права, апеляційні суди, головні губернські військові коменданти, прокуратура Генерального суду.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Розгляд **першого питання** семінару потрібно розпочати із загальної характеристики суспільно-політичної ситуації, що утворилась після Лютневої 1917 р. революції та повалення монархії в Російській імперії. Відстежте еволюційні процеси в становленні статусу УЦР. З'ясуйте роль Всеукраїнського національного конгресу в перебігу подій щодо перетворення УЦР на орган державної влади. Охарактеризуйте відносини УЦР з Тимчасовим урядом Росії та проаналізуйте Універсали, прийняті Центральною Радою. Означте їх значення для формування УНР.

2. Сутність **другого питання**, винесеного на розгляд семінару, полягає в з'ясуванні характерних рис формування УЦР шляхом делегування до її складу представників різних демократичних громадських організацій. Означте статус УЦР, закріплений наказом «Про Українську Центральну Раду» від 5 травня 1917 р. Визначте компетенцію УЦР, Генерального секретаріату і взаємини між ними. Окресліть структуру Генерального секретаріату. Проаналізуйте порядок взаємодії Центральної Ради та Генерального секретаріату з Тимчасовим урядом Росії.

Означте відношення УЦР до формування військової організації УНР.

Охарактеризуйте підходи УЦР до формування місцевої і загальної крайової адміністративної влади. Окресліть етапи перебудови цих органів. З'ясуйте головні причини фактичної бездіяльності органів місцевої влади.

3. При висвітленні **третього питання** необхідно проаналізувати законодавчу діяльність УЦР, яка перебрала на себе функції законодавчого органу. Розкрийте основні законодавчі акти, в яких Українська Центральна Рада намагалась розв'язати питання державного будівництва, питання економічного життя держави та відносини різних національностей в Україні. Охарактеризуйте роботу конституційної комісії та проаналізуйте основні положення Конституції УНР «Статут про державний устрій, права та вольності УНР».

4. У **четвертому питанні** з'ясуйте зміни в судочинстві України. Охарактеризуйте законопроекти про утворення Генерального суду як касаційної інстанції та його департаментів (цивільного, кримінального та адміністративного). Зверніть увагу на діяльність Генерального секретарства судових справ організації судової реформи. З'ясуйте порядок обрання суддів

Генерального та апеляційних судів. Зверніть увагу на запровадження посад головних губернських військових комендантів, що отримали права на створення військових судів, та з'ясуйте порядок їх роботи. Означте суть подвійної підпорядкованості прокуратури України.

Семінарське заняття 11

Тема: Українська держава Павла Скоропадського(квітень – листопад 1918 року) та УНР періоду Директорії (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Встановлення гетьманату. Основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики П. Скоропадського.
2. Організація влади та управління в Українській державі.
3. Судова система і правоохоронні органи за гетьманської влади.
4. Правова система. “Закони про тимчасовий державний устрій України” та “Грамота до Українського народу”.
5. Формування Директорії та її прихід до влади. Зовнішньополітична діяльність Директорії в умовах загострення геополітичної ситуації.
6. Основні риси державного ладу:
 - а) Директорія;
 - б) Державна народна рада;
 - в) Рада Народних Міністрів;
 - г) Трудовий Конгрес;
 - д) місцеве управління.
7. Законодавча діяльність, судова система та право УНР періоду Директорії.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є партія українських хліборобів-демократів, союз земельних власників, гетьманська влада, гетьманський уряд, Отаман Ради Міністрів, Державний секретар, Мала Рада Міністрів, Українська держава, Державний Сейм, Колегія верховних правителів держави, Рада Міністрів, Отаман-Міністр, генеральна канцелярія, Генеральний секретар, Мала Рада Міністрів, місцеві адміністрації, губернський староста, управління столичного отамана, земські збори й управи, міські думи, професійні збройні сили, Генеральний суд та департаменти (цивільний, карний і адміністративний), Державний Сенат, Президент, Генеральний адміністративний, Генеральний карний і Генеральний цивільний суди, судові палати, мирові суди, військові суди (вищі і штабні) державна варта, «нульовий варіант» громадянства, право викупу землі.

Директорія УНР, політичні партії та громадські організації, Конгрес трудового народу України, уряд Директорії, Закон про форму влади на Україні, Тимчасовий закон про державний устрій і порядок законодавства УНР, Державна народна рада, Рада Народних Міністрів, волосні, повітові, губернські комісари й отамани, Надвищий суд, Закон про заведення апеляційних судів, Закон про вибори та призначення мирових суддів, Закон про Надзвичайні

Військові Суди, проект нової Конституції, президентсько-парламентська республіка, принцип розподілу влад, Державна рада, Голова держави, Рада міністрів, Український Народний Союз, договір Директорії про припинення воєнних дій з польським урядом від 20 червня 1919 року, «зимовий» похід, Варшавський договір, прелімінарний договір, Ризький мирний договір.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. У відповіді на **перше питання** необхідно з'ясувати соціально-політичну обстановку після укладання Брестського миру. Означте кризу влади, яка проявилася навесні 1918 р. через зневіру населення у соціалістичні експерименти УЦР, її співпрацю з окупантами та неспроможність налагодити управління в країні. Революційна анархія вимагала політики «твердої руки». Встановіть, які політичні кола були зацікавлені у приході до влади генерала П. Скоропадського. З'ясуйте через правові документи "Грамота до всього Українського народу" та «Закони про тимчасовий державний устрій України» підстави, які дають можливість утверджуватися думці, що, незважаючи на державний переворот, П. Скоропадський був прихильником законності.

Характеризуючи діяльність Української держави, зверніть увагу на діяльність гетьманського режиму та галузі внутрішньої політики, зокрема на зміцнення державної влади, ліквідацію анархії. Зверніть увагу на зміни в економічній політиці, направлених на відновлення приватної власності на основні засоби виробництва, відродження, зруйнованої війною економіки, повернення землі колишнім власникам. З'ясуйте зміни в соціальній політиці, зокрема на повернення до антиробітничої політики царського уряду. Окресліть зміни, які відбулися в розбудові армії. Означте позитивні моменти зовнішньої політики Гетьманату та позитивні дії Української держави в культурному будівництві.

2. У відповіді на **друге питання** охарактеризуйте органи влади та управління Гетьманату. З'ясуйте повноваження гетьмана та Ради Міністрів – гетьманського уряду, місце в уряді Генеральної канцелярії. Дайте характеристику центральним виконавчим органам – міністерствам, означте їх назви та компетенцію. Зверніть увагу на формування інституту державної служби. Означте помилкову позицію П. Скоропадського щодо ігнорування реформ місцевого управління й особливо органів місцевого самоврядування, що викликало їх протистояння із земськими установами через відновлення системи місцевого управління і місцевого самоврядування, яка існувала за часів монархії.

3. При підготовці відповіді на **третє питання** необхідно зазначити, що єдиним державним інститутом, який не зазнав втручань у перші дні після зміни влади, була судова система. Охарактеризуйте правові акти, на основі яких формувалися суд та судочинство. Зверніть увагу на те, що найвищою судовою інстанцією був Генеральний суд, який складався з трьох департаментів: цивільного, карного та адміністративного. Означте повернення П. Скоропадського до дореволюційної судової системи через відновлення судових палат і апеляційних судів.

4. Готуючись до відповіді на **четверте питання**, слід виходити з того, що при створенні правової системи гетьманська адміністрація пішла шляхом рецепції нормативних актів колишніх режимів, які не суперечили соціально-економічним і політичним інтересам Гетьманату. З'ясуйте процес становлення правових основ законодавчого процесу, виходячи з підготовки законопроектів міністерствами, з подальшою передачею на обговорення до Ради Міністрів та набуття чинності після затвердження гетьманом.

Проаналізуйте і визначте роль тимчасової Конституції Гетьманської держави, яка відображена в «Законах про тимчасовий державний устрій країни», затверджений гетьманом П. Скоропадським 29 квітня 1918 р.

5. У відповіді на **п'яте питання** зверніть увагу на аналіз державної діяльності Директорії УНР, її прихід до влади в результаті антигетьманського повстання. Означте відсутність у Директорії чіткої програми дій, крім повалення Гетьманату. Отримавши владу 14 грудня, Директорія спромоглася лише 26 грудня оприлюднити програмний документ «Декларація Української Директорії». Проаналізуйте склад Директорії та означте її зовнішньополітичну діяльність в умовах загострення геополітичної ситуації. З'ясуйте вимоги, які поставила Антанта перед Директорією щодо її зовнішньополітичних дій. Означте значення для Директорії укладання Варшавського договору від 22 квітня 1920 року. Охарактеризуйте, до чого призвели прелімінарний договір 12 жовтня 1920 року між Україною та Польщею і Ризький мирний договір 18 березня 1921 року.

6. У відповіді на **шосте питання** зверніть увагу на те, що Директорія була утворена як тимчасовий уряд, який мав завдання сформувати представницький орган влади – Трудовий конгрес. З'ясуйте повноваження Директорії, яке вона отримала на останньому засідання Конгресу 28 січня 1919 року. Охарактеризуйте «Закони про форму влади на Україні», означивши при цьому формування комісій з числа делегатів та їх повноваження. Зверніть увагу на «Тимчасовий закон про державний устрій і порядок законодавства УНР», яким передбачалось скликання передпарламенту Державної народної ради, та її повноваження. Означте розмежування влади між Директорією, Державною народною радою і Радою Народних Міністрів. З'ясуйте перебіг формування місцевого управління.

7. При підготовці відповіді на **сьоме питання** необхідно звернути увагу на те, що на час приходу Директорії до влади в Україні діяли різні джерела права: законодавство Російської імперії, Тимчасового уряду Росії, УЦР, Гетьманату, радянської влади. За цих обставин Директорія обрала шлях часткового скасування одних і відновлення чинності інших нормативних актів. Проаналізуйте Закон від 14 лютого 1919 року «Про порядок внесення законів в Українській Народній Республіці», в якому було зроблено спробу регламентувати законодавчий процес. З'ясуйте діяльність конституційної комісії з розробки Конституції Української держави та дайте характеристику Конституції. Охарактеризуйте судові інституції в УНР та зміни, започатковані Директорією, у судоустрої держави. Означте особливості використання цивільного та кримінального права як права перехідного періоду.

Семінарське заняття 12

Тема: Утворення радянської держави. Держава і право УСРР в умовах нової економічної політики (1921 – 1929 рр.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові та його рішення. Проголошення УСРР (25.12.1917 р.). Створення державного апарату.
2. Судова система й правоохоронні та репресивні органи. Становлення основ права. Конституція УСРР 1919 р.
3. Запровадження нової економічної політики в Україні. Перебудова державного апарату у зв'язку із введенням НЕПу і утворенням СРСР.
4. Адміністративно-територіальна реформа в Україні. Утворення в її складі автономної Молдавської АСРР.
5. Судова система та правоохоронні органи.
6. Основні риси права. Перша кодифікація радянського права.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є продовольча розкладка, натуральний податок, нова економічна політика, трести та синдикати, податок у грошовій формі, звільнення незаможників від сплати податку, переоподаткування заможних селян, курс на індустріалізацію та колективізацію, командно-адміністративна система керівництва народним господарством, автономізація радянських республік, федеративні засади об'єднання республік, триступенева система центрального управління: єдині, об'єднані й автономні наркомати, декларація про утворення Союзу РСР, I Всесоюзний з'їзд Рад, союзна держава, Центральний Виконавчий Комітет Союзу РСР, адміністративно-територіальна реформа, поділ республіки на округи і райони, утворення Молдавської автономної республіки, Всеукраїнський з'їзд Рад, ВУЦВК, Президія ВУЦВК, Мала Президія ВУЦВК, Рада народних комісарів УСРР, комітети незаможних селян, народний суд, губернський суд, Верховний Суд УСРР, воєнні трибунали, воєнно-транспортні трибунали, особливі трудові сесії народних судів, земельні комісії, арбітражні комісії, окружний суд, спеціальні суди – дисциплінарні суди і воєнні трибунали, громадські (товариські) суди, узгоджувальні камери, Державне політичне управління, рецепція права, форми власності: державна, муніципальна, кооперативна, приватна, Кодекс законів про працю, Земельний кодекс, Ветеринарний кодекс, Кодекс законів про освіту, Кримінально-процесуальний кодекс УСРР, Кримінальний кодекс УСРР, Адміністративний кодекс, Виправно-трудова кодекс.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Розгляд першого питання семінару потрібно почати із характеристики соціально-політичних подій в Україні після Жовтневої революції 1917 року,

зокрема причини посилення протистояння між більшовицьким урядом у Петрограді (Раднаркомом) та Українською Центральною Радою. Охарактеризуйте заходи більшовиків, які були направлені на легітимне усунення УЦР і чим вони закінчились. З'ясуйте обставини проведення I Всеукраїнського з'їзду рад та проаналізуйте його рішення. Окресліть обставини проведення II Всеукраїнського з'їзду Рад.

Охарактеризуйте формування та роботу вищого органу влади Всеукраїнського з'їзду рад та Центрального Виконавчого Комітету. З'ясуйте діяльність вищого виконавчого та розпорядчого органу державної влади України, склад Народного секретаріату. Висвітліть питання ігнорування Росією Народного Секретаріату та формування Тимчасового робітничо-селянського уряду України (29 січні Рада народних комісарів УСРР), утворення Всеукраїнського революційного комітету та відновлення Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

З'ясуйте процес утворення місцевих органів влади військкревкомів, а в селах – комітетів бідноти організаціями КП(б)У; формування комітетів незаможних селян та їх повноваження. Визначте необхідність створення в губерніях та повітах спеціальних «трійок», у волостях – «четвірок». Означте роль комендантів та комісарів. Охарактеризуйте пріоритет верховенства Політбюро ЦК КП(б)У при формуванні ВУЦВК та РНК УСРР.

2. При підготовці до **другого питання** з'ясуйте ставлення більшовицької влади до раніше сформованих судових та правоохоронних структур. З'ясуйте, на розгляд яких позасудових та громадських органів передавалися спори із земельних, цивільних і трудових справ.

Розкрийте призначення створеного за декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 3 грудня 1918 р., Всеукраїнської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією, саботажем та посадовими злочинами.

Розкрийте процес прийняття, зміст та значення Конституції УСРР 1919 р. Поясніть, у чому полягало завдання держави «диктатури працюючих і експлуатованих мас пролетаріату і біднішого селянства». З'ясуйте обмеження, які встановлювалися у виборчому праві.

Охарактеризуйте процес становлення цивільно-правових інститутів радянського права. Розкрийте правові засади широкої націоналізації, встановлення державної власності на засоби виробництва, монополії держави на продовольство.

З'ясуйте, якими земельними актами УСРР скасовувалася приватна власність на землю, надра, води, ліси та передбачався розвиток колективних форм землекористування.

Розкрийте правові засади регулювання трудових відносин. З'ясуйте, що спричинило мілітаризацію підприємств, і розкрийте зміст категорій трудового права: загальна трудова повинність, «трудова дезертирство», саботаж, натуралізація заробітної плати. Охарактеризуйте основи шлюбно-сімейного права.

З'ясуйте принцип становлення основ нового кримінального права та вплив класової належності обвинуваченого на вирок суду. Означте основні

спрямування кримінальних репресій. Розкрийте особливості розгляду справ революційними трибуналами.

3. Розгляд **третього питання** семінару потрібно почати з аналізу соціально-політичної ситуації в РСФРР і в УСРР напередодні прийняття рішень про перехід до нової економічної політики. Дайте характеристику об'єднань трестів та синдикатів.

Означте перебіг нової економічної політики в сільському господарстві. Визначте сутність заміни продрозверстки на єдиний продовольчий податок. Дайте характеристику процесу переоподаткування заможного селянства та звільнення від сплати податків незаможних селян. З'ясуйте, як ці обставини вплинули на нарощення виробництва сільськогосподарської продукції та позицію радянської влади щодо формування кооперативного руху при суспільній власності на засоби виробництва.

З'ясуйте, які фактори спричинили процес об'єднання радянських республік, що виникли після розпаду Російської імперії, та охарактеризуйте процес створення СРСР.

4. При підготовці до **четвертого питання** семінару з'ясуйте зміни в державно-правовому статусі УСРР, що відбулися внаслідок утворення Союзу РСР. Охарактеризуйте запроваджену адміністративно-територіальну реформу, започатковану в 1922 році. З'ясуйте суть триступеневої системи управління. Дайте характеристику новому автономному утворенню Молдавської АСРР. Означте склад, повноваження та порядок роботи Всеукраїнського з'їзду Рад, Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) та Президії ВУЦВК.

Розкрийте державно-правовий статус та компетенцію Ради народних комісарів (РНК). Визначте систему органів галузевого державного управління, що склалася після утворення СРСР. З'ясуйте, які наркомати мали загальносоюзний, союзно-республіканський та республіканський статус.

Охарактеризуйте склад, повноваження та порядок утворення місцевих органів влади – з'їздів рад та їх виконавчих комітетів. Поясніть, які зміни відбувалися в системі місцевих органів влади у процесі адміністративно-територіальної реформи.

5. Вивчення **п'ятого питання** семінару доцільно розпочати з аналізу змін у системі судових та правоохоронних органів відповідно до Положення про судоустрій УСРР 1922 р. Охарактеризуйте порядок створення, склад, компетенцію та порядок діяльності народного суду, губернського суду і Верховного суду УСРР. З'ясуйте, які спеціальні суди продовжували «тимчасово» діяти.

Розкрийте основний зміст змін у судовій системі у зв'язку з прийняттям у 1924 р. «Основ судоустрою СРСР» і союзних республік та переходом на триступеневу систему управління. Охарактеризуйте єдину систему судових установ, що запроваджувалася відповідно до Положення про судоустрій в УСРР 1925 р. З'ясуйте призначення та порядок діяльності дисциплінарних судів, громадських (товариських) судів й примиренських камер. Розкрийте компетенцію та порядок діяльності військових трибуналів, що встановлювалися Положенням про військові трибунали і військову прокуратуру 1926 р.

Розкрийте призначення, функції та зміни в структурі прокурорських органів.

З'ясуйте необхідність створення замість Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУНК) Державного політичного управління (ДПУ). Охарактеризуйте призначення та повноваження Особливої наради ОДПУ.

Розкрийте призначення та функції колегій захисників, судових виконавців, народних слідчих та нотаріату.

6. Готуючись до відповіді на **шостепитання**, з'ясуйте зміни в конституційному праві, пов'язані з утворенням єдиної союзної держави – СРСР.

Охарактеризуйте розвиток цивільного права при запровадженні непу та з'ясуйте форми власності за Цивільним кодексом. Розкрийте цивільно-правові засади діяльності державних, кооперативних та приватних підприємств. Дайте загальну характеристику зобов'язального права. Охарактеризуйте стан спадкового права, при цьому зверніть увагу на зміст обмежень у праві на спадок.

Охарактеризуйте інститути та норми сімейного права, які встановлювали умови взяття та реєстрації шлюбу, процедуру розлучення, майнові й аліментні відносини подружжя, батьків та дітей, питання опіки та піклування.

Розкрийте правові засади власності на землю та землекористування.

З'ясуйте, які зміни в трудове право внесла нова економічна політика. Розкрийте зміст інститутів і норм трудового права, що врегульовували залучення до праці працівників, встановлювали робочий час та час відпочинку, охороняли працю, регламентували питання, пов'язані з учнівством, працею жінок і неповнолітніх, визначали права й обов'язки профспілкових організацій, встановлювали порядок розгляду і розв'язання трудових спорів та справ про порушення трудового законодавства.

Охарактеризуйте завдання та основні інститути кримінального права. З'ясуйте, які види злочинів і міри покарання та заходи соціального захисту встановлювалися кримінальним законодавством.

Характеризуючи стан процесуального права, з'ясуйте, які демократичні принципи судочинства встановлювалися першими Кримінально-процесуальними та Цивільно-процесуальними кодексами. Поясніть, у чому полягала тенденція посилення втручання держави у справи громадян та до яких змін у процесуальному праві вона з часом призвела. Охарактеризуйте систему виправно-трудова закладів, правила та режим утримання, заходи дисциплінарного впливу на засуджених.

Проаналізуйте причини, характерні риси та особливості здійснення кодифікації права в УСРР. Поясніть, які принципи та методи було покладено в основу кодифікаційних робіт. Розкрийте структуру та охарактеризуйте зміст законодавчих актів УСРР: Цивільного кодексу (1922 р.), Земельного кодексу (1922 р.), Кодексу законів про працю (1922 р.), Кодексу законів про народну освіту (1922 р.), Закону про ліси (1923 р.), Кримінальних кодексів (1922 р. та 1927 р.), Кримінально-процесуальних кодексів (1922 р. та 1927 р.), Цивільно-процесуальних кодексів (1924 р. та 1929 р.), Ветеринарного кодексу (1925 р.), Виправно-трудова кодексу (1925 р.), Кодексу законів про родину, опіку,

шлюб та акти громадянського стану (1926 р.), Адміністративного кодексу (1927 р.).

Семінарське заняття 13

Тема: Держава і право України в період тоталітарно-репресивного режиму (1929 – 1940 рр.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Основні риси державного ладу:
 - а) З'їзд Рад;
 - б) ВУЦВК;
 - в) Рада народних комісарів;
 - г) місцеві органи влади й управління;
 - д) адміністративно-територіальна реформа.
2. Централізація правоохоронної системи і посилення ролі позасудових репресивних органів.
3. Правова система. Конституція УРСР 1937 р.
4. Пакт Молотова-Рібентропа 1939 р. та його політичне значення для подальшої долі західноукраїнських земель.
5. Звільнення Червоною Армією Західної України та Північної Буковини і створення там тимчасових органів влади.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є: індустріалізація, колективізація, куркульство, репресивна політика голодомором, політичні репресії, «вороги народу», «антирадянські елементи», суцільна колективізація, диктатура пролетаріату, партійна номенклатура, тоталітарна система, Всеукраїнський з'їзд Рад, ВУЦВК, Президія ВУЦВК, Рада народних комісарів, Верховна Рада УРСР, Президія Верховної Ради, міські ради республіканського і районного підпорядкування, сільські ради, постійні комісії рад, комнезами, адміністративно-територіальна реформа, двоступенева та триступенева система управління, судова система: народні суди, обласні суди, Верховний Суд УСРР, Генеральний прокурор УСРР, органи прокуратури: обласні, міжрайонні, міські, дільничні прокуратури, НКВС і позасудові органи, органи ДПУ, позасудові органи «трійки», «двійки», судова колегія, «особливі наради», Кодекс законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УСРР, сплата аліментів, Кодекс законів про працю УСРР, 7-годинний робочий день для робітників промисловості і транспорту, безперервний робітничий тиждень, тарифні сітки, відрядна, почасова, преміальна оплата праці, машинно-тракторні станції, присадибне господарство, Зразковий статут сільськогосподарської артілі, обов'язковий мінімум трудовнів, «закон про п'ять колосків», постанова ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. «Про порядок ведення справ, про підготовку або здійснення терористичних актів», Конституція СРСР та Конституція УРСР, прямі вибори,

виборчі округи, виборчий бюлетень, блок комуністів і безпартійних, пакт Молотова-Ріббентропа, таємний додатковий протокол.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При розгляді **першого питання** семінару потрібно звернути увагу не те, що в умовах проведення індустріалізації, суцільної колективізації влада все більше зосереджувалась у загальносоюзних органах.

Охарактеризуйте, які зміни у системі вищих і місцевих органів влади і державного управління відбулись у зв'язку з прийняттям Конституції СРСР 1936 р. та Конституції УРСР 1937 р. З'ясуйте порядок обрання, склад, повноваження та порядок діяльності Верховної Ради УРСР, означте статус Президії Верховної Ради УРСР.

Розкрийте склад та повноваження Ради народних комісарів. З'ясуйте, якими сферами життя республіки управляли загальносоюзні народні комісаріати, які з народних комісаріатів перебували у подвійному підпорядкуванні, а які залишалися республіканськими.

Охарактеризуйте повноваження та порядок діяльності рад депутатів трудящих, що обиралися в областях, округах, районах, містах, селищах і селах, згідно з Конституцією УРСР 1937 р. З'ясуйте, які органи сприяли соціалістичним перетворенням на селі.

2. Розгляд **другого питання** необхідно розпочати з аналізу процесів, що відбувалися в судовій системі. З'ясуйте, як діяла судова система за Положенням про судоустрій в УСРР 1929 р. Розкрийте структуру окружних судів та Верховного Суду УСРР. Охарактеризуйте, які зміни відбулися в судовій системі із змінами в адміністративно-територіальному устрою.

Розкрийте посилення процесів централізації судової системи в 30-ті роки. Зверніть увагу на створення в серпні 1934 року у складі Верховного Суду СРСР судово-наглядової колегії, яка мала право скасовувати або замінити постанови, ухвали, рішення та вироки верховних судів союзних республік.

З'ясуйте, які зміни в системі та діяльності судових органів були означені в IX розділі Конституції УРСР. Проаналізуйте реальність твердження щодо незалежності та підпорядкованості лише законові суддів УРСР.

Аналізуючи зміни, які відбувалися в структурі репресивно-каральних органів, зверніть увагу, що в умовах згортання непу й утвердження тоталітарного режиму ДПУ набули відверто каральної спрямованості і стали майже неконтрольованими.

З'ясуйте наслідки впливу на централізацію репресивно-каральної системи створення в 1934 році НКВС СРСР. Означте позасудовий орган при НКВС СРСР та його повноваження. Визначте статус республіканських та місцевих органів НКВС, які функціонували на підставі загальносоюзного положення.

Охарактеризуйте неконституційні каральні органи, які були створені в обласних центрах у 1930 і 1937 роках, і яким був їхній склад. Поясніть, у чому полягав їх відверто репресивний характер як за спрямованістю, так і за процедурою.

3. Розкриваючи **третє питання**, означте зміни в цивільному праві, які спрямовувалися на забезпечення соціалістичної власності, зміцнення централізації і плановості народного господарства.

Охарактеризуйте зміни в трудовому праві, що стосувалися робочого часу та робочого тижня. З'ясуйте форми нарахування заробітної плати, заходи та санкції щодо зміцнення трудової дисципліни та стимулювання праці.

Означте суттєві зрушення у колгоспному та земельному праві, які зумовлені переходом до суцільної колективізації. З'ясуйте, які акти визначали правові основи діяльності колгоспів і розкрийте основний їхній зміст. Особливу увагу зверніть на постанову ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації», яка визначала способи репресій проти заможного селянства та постанову Раднаркому УСРР і ЦК КП(б)У «Про занесення на «чорну дошку» сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі» від 6 грудня 1932 р.

Розкрийте зміни в сімейному праві, що посилювали втручання держави у справи сім'ї (можливість відібрання у батьків дітей у разі неналежного нагляду за ними і передача їх до дитячих будинків, заборона абортів, визначення частки сплачуваних аліментів та ін.).

З'ясуйте суттєві деформації в кримінальному праві, пов'язані з посиленням репресій. Зверніть увагу на утвердження принципу колективної відповідальності у кримінальному праві. Поясніть, чим було зумовлено розширення переліку злочинів проти порядку управління та посилення санкцій за ці злочини. Розкрийте суть деформацій у кримінальному праві, особливо на посилення репресивного характеру норм кримінального законодавства. Ознайомтесь із Законом від 7 серпня 1932 р. «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». Зверніть увагу на трагічні наслідки, які були спричинені застосуванням цього Закону.

Розкрийте деформації кримінально-процесуального законодавства, які сприяли ліквідації демократичних засад судочинства. Проаналізуйте Постанову ЦВК СРСР від 1 грудня 1934 р. «Про порядок ведення справ про підготовку або здійснення терористичних актів», яка відкрито нехтувала принципами усності, гласності та змагальності.

З огляду на викладене, проаналізуйте основні положення та норми Конституції 1937 р.

4. Готуючись до відповіді на **четверте питання**, зверніть увагу на рішення Мюнхенської конференції голів урядів Німеччини, Італії, Великої Британії та Франції щодо Судетської області Чехословаччини. Охарактеризуйте передумови підписання пакту Молотова-Ріббентропа 23 серпня 1939 р. Дайте характеристику воєнних дій Радянського Союзу на західноукраїнських землях у вересні 1939 р. і на території Бессарабії та Північної Буковини у червні 1940 р.

5. Відповідь на **п'яте питання** слід почати з характеристики причин Другої світової війни. З'ясуйте позицію СРСР до вступу 17 вересня 1939 року Червоної Армії на територію Західної України. Визначте ставлення вояків Польщі до червоноармійців, які 22 вересня увійшли до Львова. Охарактеризуйте значення «Договору про дружбу і кордон» для вирішення

проблем приєднання території Бессарабії та Північної Буковини до складу УРСР.

З'ясуйте засади та порядок обрання населенням західноукраїнських земель власного представницького органу. Розкрийте зміст та значення Декларацій і рішень Народних Зборів Західної України, які відбулися 26 – 28 жовтня 1939 року. Проаналізуйте наслідки приєднання Західної України до складу УРСР. Охарактеризуйте процес створення місцевих органів влади та процедуру приєднання північної частини Бессарабії і Північної Буковини у 1940 р. до складу УРСР. Означте новий адміністративно-територіальний поділ та процес формування органів місцевої влади, судових і правоохоронних органів на західноукраїнських землях.

Дайте характеристику політичних та соціально-економічних змін, що запроваджувалися на західноукраїнських територіях. З'ясуйте, які з них принесли західним українцям певні поліпшення, а які мали трагічні наслідки.

Семінарське заняття 14

Тема: Держава і права України в роки Другої світової війни (1941-1945 рр.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Напад фашистської Німеччини на СРСР. Встановлення німецького окупаційного режиму.
2. Спроби відновлення української національної державності з боку ОУН. Рух опору.
3. Перебудова державного апарату на воєнний лад. Реорганізація судових та правоохоронних органів.
4. Зміни у праві та законодавстві в період війни.
5. Звільнення Закарпаття від фашистів. Створення органів народної влади. законодавча діяльність Народної Ради та перші кроки радянського будівництва в Закарпатті (1944 – 1945рр.)

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан», Державний Комітет Оборони, уповноважені союзних та автономних республік, країв, областей, підприємств і будов оборонного значення, Ставка Верховного головнокомандування, міські комітети оборони, військові ради, Рада в справах евакуації при ДКО, ради наркомату танкової промисловості та наркомату мінометного озброєння, правовий режим воєнного стану, військові трибунали Червоної Армії; ВМФ; НКВС; військові трибунали залізничного транспорту, водного транспорту, прифронтових областей; Український штаб партизанського руху, партизанські з'єднання, «рейкова

війна», адміністративне виселення, розширення кола спадкоємців, боротьба з бездоглядністю і безпритульністю дітей, порядок усиновлення, охорона материнства і дитинства, трудова мобілізація і трудова повинність, обов'язкові понаднормові роботи, скасування чергових та додаткових відпусток, підвищення для колгоспників обов'язкового мінімуму трудоднів, відповідальність за розголошення державної таємниці, особлива міра покарання.

Надзвичайна комісія по розслідуванню злочинів нацистів, окупаційний режим, дистрикт «Галичина», рейсхкомісаріат «Україна», Трансністрія, генерал-комісар (гебітскомісар), міський комісар (штадткомісар), український бургомістр, організація українських націоналістів (ОУН-Б) та (ОУН-М); військові формування «Нахтігаль» та «Роланд»; Акт відновлення Української держави, Українська національна рада, Українська Повстанська Армія (УПА), Українська Головна Визвольна Рада.

Народні комітети, З'їзд народних комітетів; Народна Рада Закарпатської України; Президія Народної Ради; Закарпатська область; народні суди; народні засідателі; Вищий народний суд, народна адвокатура, округи Закарпатської області.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При розгляді **першого питання** семінару потрібно звернути увагу на запровадження плану «Барбаросса» при розв'язанні війни проти СРСР. Охарактеризуйте основні причини невдач Червоної Армії в перший період війни. Дайте оцінку керівництву ОУН, зокрема діям націоналістичних військових формувань «Нахтігаль» і «Роланд».

Означте адміністративно-територіальний поділ фашистським режимом території України для перетворення краю на головного постачальника продовольства і джерела робочої сили. З'ясуйте структуру управління окружної місцевої провінціальної адміністративної влади окупаційного режиму.

Розкрийте злочинний зміст «нового порядку», який передбачав тотальний контроль військової влади й окупаційної адміністрації, фізичний і моральний терор, пограбування та масове знищення населених пунктів і страти жителів.

Зверніть увагу на придушення народного опору, проведення масових репресивно-каральних акцій, які поклалися на гестапо, жандармерію, поліцію, спеціальні групи та «зондеркоманди».

2. У відповіді на **друге питання** з'ясуйте обставини проведення у Львові 30 червня 1941 р. Національних зборів українців та проаналізуйте прийнятий ними Акт відродження Української держави. Розкрийте іншу спробу українських націоналістів (ОУН-Б) використати німецько-фашистську окупацію для відновлення української державності 5 жовтня 1941 року.

Проаналізуйте зміни у напрямках та формах боротьби ОУН за незалежну Україну після невдалих спроб використати німецько-фашистську окупацію для відновлення української державності. Оцініть діяльність створеної у жовтні 1942 р. Української повстанської армії (УПА). З'ясуйте обставини створення у липні 1944 р. Української Головної Визвольної Ради (УГВР) і проаналізуйте державницькі засади її політичної платформи.

3. У відповіді на **третє питання** охарактеризуйте зміни в СРСР, пов'язані з нападом фашистської Німеччини та її сателітів. З'ясуйте, в чому проявилось посилення централізації управління, які виникли надзвичайні (неконституційні) органи влади.

Охарактеризуйте державний статус, склад, повноваження та характер діяльності Державного Комітету Оборони (ДКО). Поясніть, до яких змін у системі державного та місцевого управління призвело поширення започаткованого ДКО принципу поєднання в одних особах партійних та державних посад. Охарактеризуйте склад і порядок діяльності надзвичайних органів влади на місцях.

З'ясуйте владні повноваження за Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про воєнний стан» від 22 червня 1941 р., які надавалися військовим радам фронтів, армій, військових округів, а там, де не було військових рад – вищому військовому командуванню військових з'єднань. Розкрийте повноваження створеної 23 червня 1941 р. Ставки Верховного головнокомандування.

Охарактеризуйте зміни в діяльності судових та правоохоронних органів, розширення компетенції військових трибуналів. З'ясуйте порядок розгляду ними справ та оскарження вироків, що був встановлений відповідно до Положення про військові трибунали в місцевостях, оголошених на воєнному стані і в районах бойових дій.

Розкрийте призначення та компетенцію трибуналів військ НКВС. З'ясуйте, в яких випадках військові трибунали утворювалися з обласних і районних судів.

Охарактеризуйте зміни в діяльності прокурорських органів, які відбулися із запровадженням воєнного стану на території України. Розкрийте спрямованість та особливості діяльності прокурорських органів на визволених від німецьких окупантів територіях.

Поясніть, у чому полягала централізація органів держбезпеки та внутрішніх справ на початку війни. Проаналізуйте основні функції органів держбезпеки та НКВС на різних етапах війни. Які нові напрямки у діяльності органів міліції з'явилися в умовах війни?

4. Розглядаючи **четверте питання** семінару, зверніть увагу на зміни у правовій системі УРСР за умови воєнного часу, які обумовлювалися відповідно до змін у загальносоюзному законодавстві. Охарактеризуйте особливий правовий режим воєнного стану, що запроваджувався Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 р. на значній території СРСР.

Розглядаючи зміни, які відбулися в цивільному праві, з'ясуйте, в чому полягало розширення прав господарських наркоматів та спрощення порядку передачі майна між державними підприємствами та установами. Охарактеризуйте зміни, що стосувалися майнових і немайнових прав громадян, термінів позовної давності, прийняття спадщини, порядку спадкування, визнання особи безвісно відсутньою чи померлою та ін.

З'ясуйте зміни в трудовому праві. Розкрийте зміст категорій «трудова повинність» і «трудова мобілізація», встановіть, якими актами вони запроваджувалися. Визначте, які істотні зміни стосувалися таких інститутів трудового права, як робочий час і час відпочинку.

Характеризуючи зміни, що відбувалися в ході війни у земельному й колгоспному законодавстві. Розкрийте зміст нормативно-правових актів для підвищення продуктивності праці та зміцнення трудової дисципліни в колгоспах.

Розкрийте зміни у сімейному праві, що посилювали охорону дитинства й материнства. З'ясуйте, якими постановами союзного та українського урядів визначалися заходи щодо влаштування та надання допомоги дітям-сиротам, і розкрийте суть цих заходів. Охарактеризуйте державну допомогу вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, встановлення почесного звання «Мати-героїня», заснування ордену «Материнська слава» та медалі «Медаль материнства».

З'ясуйте зміни у сфері кримінального права. Наведіть аргументи на підтвердження того, що в умовах воєнного стану загальною тенденцією було посилення кримінальної репресії. З'ясуйте, які злочини передбачали застосування колективних покарань.

Означте, які акти передбачали підвищену відповідальність за розкрадання майна в умовах війни для боротьби зі злочинними посяганнями на державну і колгоспну власність, та розкрийте їх зміст.

Характеризуючи зміни у процесуальному законодавстві, потрібно виходити з того, що вони стосувалися переважно кримінально-процесуальної галузі.

5. Зміст **п'ятого питання** полягає в аналізі процесу формування органів державної влади на Закарпатті після визволення краю від німецько-фашистських загарбників. З'ясуйте вплив еміграційного уряду Президента Чехословаччини Е. Бенеша на перебігу подій у визволеному Закарпатті. Розкрийте діяльність управління урядового делегата еміграційного уряду Ф. Немеца, зокрема генерала А. Гасала, при мобілізації місцевого населення для формування армії Чехословаччини та формування органів місцевої влади в регіоні.

Окресліть позицію радянської військової адміністрації щодо заходів, які були запроваджені партійно-державним керівництвом України при формуванні мережі установ цивільної адміністрації краю: сільських, міських і районних народних комітетів.

З'ясуйте значення рішень Першого з'їзду народних комітетів, який відбувся в Мукачеві 26 листопада 1944 р., у розв'язанні територіальних проблем Закарпаття, зокрема утворення Народної Ради Закарпатської України як вищого тимчасового органу влади на території краю.

Проаналізуйте законодавчу діяльність Народної Ради, зверніть увагу на формування уряду у складі Президії Народної Ради та її уповноважених з питань внутрішніх справ і державної безпеки, комунального господарства, фінансів, землеробства, промисловості та торгівлі, юстиції, освіти, комунікації, охорони народного здоров'я та соціальної опіки. З'ясуйте, якими актами Народної Ради започатковувала роботу планово-економічного бюро та рахункового відділу Народної Ради Закарпатської України.

Розкрийте процес формування місцевих органів державної влади – народних комітетів, які обиралися на термін до остаточного розв'язання питання про возз'єднання Закарпаття з Україною, відповідно до адміністративно-

територіального поділу. Означте підпорядкованість міських народних комітетів міст Ужгорода, Мукачева, Берегового, Севлюша та Хуста. З'ясуйте компетенції народних комітетів та їх президій у вирішенні питань господарського, політичного і культурного будівництва.

Проаналізуйте розвиток системи судочинства та запровадження спеціального суду для боротьби з ворожими елементами, які намагалися не допустити возз'єднання Закарпаття з Україною. Поясніть підстави запровадження Тимчасових інструкцій у цивільних та кримінальних справах. З'ясуйте роботу прокуратури, слідчих органів, адвокатури та нотаріату і їх підпорядкованість.

Розкрийте процес формування Закарпатської області та поширення в ній чинного законодавства України.

Семінарське заняття 15

Тема: Держава і права України в перші повоєнні роки і в період десталінізації (1945 – перша половина 1960-х років)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Суспільно-політичне життя України в перші післявоєнні роки.
2. Державний лад.
3. Перебудова правоохоронних органів.
4. Правова система. Друга кодифікація українського законодавства.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є 1946 – 1947 рр.; акція «Вісла», репресивна політика, боротьба органів державної безпеки і внутрішніх справ проти ОУН-УПА; підпільна боротьба ОУН-УПА; «ждановщина», «лисенківщина», «боротьба з космополітизмом», антиєврейська кампанія, десталінізація, «хрущовська відлига», грошова реформа 1947 р., скасування карткової системи, реабілітація жертв політичного терору, ліквідація позасудових органів, відновлення законності, ліквідація антипартійної групи, освоєння цілинних земель Казахстану, Сибіру, Уралу, Північного Кавказу; реформування сільського господарства, децентралізація управління народним господарством, розширення економічної самостійності союзних республік, запровадження системи раднаргоспів, перехід Криму до України, наступ на «шестидесятників», відновлення командно-адміністративної системи управління, Верховна Рада УРСР, Рада Міністрів УРСР, поєднання посад першого секретаря партії і голови уряду; сесія як форма діяльності рад, постійні комісії місцевих рад депутатів трудящих УРСР, вибори народних суддів та дисциплінарна відповідальність суддів, президії обласних судів і президія Верховного Суду республіки, Мін'юст УРСР, народні засідателі,

прокурорський нагляд, реорганізація органів державної безпеки і внутрішніх справ, принцип подвійного підпорядкування органів внутрішніх справ, перерозподіл компетенції у сфері законодавства між Союзом РСР і союзними республіками, право громадян на купівлю та будівництво індивідуальних житлових будинків, кодифікація цивільного законодавства, зміни в сімейному, трудовому колгоспному праві, грошова оплата колгоспникам; звуження сфери кримінальної відповідальності.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Розглядаючи **перше питання** семінару, зверніть увагу на те, що соціально-політичні процеси Української РСР у післявоєнні роки були направлені на відбудову економічного потенціалу народного господарства. З'ясуйте причини нового голодомору в українських селах у 1946 – 1947 рр. Дайте оцінку започаткованим у Москві політичним кампаніям «жданівщини», «лисенківщини», «боротьби з космополітизмом» та іншим репресивним заходам тоталітарної системи, які доповнились в Україні звинуваченнями в націоналізмі діячів літератури, мистецтва, науки. Проаналізуйте антинародні дії щодо ліквідації у 1946 р. греко-католицької церкви в Західній Україні та в 1949 році на Закарпатті.

Проаналізуйте вплив на ситуацію в УРСР основних зовнішньополітичних та внутрішніх факторів. Поясніть, у чому полягало протиборство політичних систем, відомого під назвою "холодна війна", яка сприяла подальшій мілітаризації промисловості України.

Охарактеризуйте процес десталінізації, який отримав назву «хрущовська відлига». З'ясуйте значення доповіді М. Хрущова про культ особи на закритому засіданні XX З'їзду КПРС та її наслідки.

З'ясуйте сутність реформ у промисловості, які ознаменували децентралізацією управління народним господарством та розширили економічну самостійність союзних республік. Дайте оцінку системі галузевого, вертикального управління, яка була замінена системою раднаргоспів.

Охарактеризуйте позитивні кроки з вирішення соціальних проблем, зокрема скорочення робочого дня, зниження податків, підвищення пенсій і заробітної плати, ліквідацію державних позик, розв'язання житлової проблеми та ліквідацію натуроплати, паспортизацію сільського населення.

Означте, як десталінізація сприяла національному відродженню в Україні.

2. Відповідаючи на **друге питання**, охарактеризуйте зміни, які відбулися в державному управлінні Україною. З'ясуйте, в чому полягало розширення прав Верховної Ради УРСР та які зміни відбулися в її складі, які зміни сталися в назві українського уряду.

Проаналізуйте результати боротьби за владу у стані вищого партійно-державного керівництва після смерті Сталіна. Поясніть, у чому полягав основний зміст реорганізації органів влади й управління УРСР у період десталінізації. Охарактеризуйте процес та наслідки перерозподілу компетенції між союзними й республіканськими урядовими органами на користь останніх. Зверніть увагу на спробу радикальної зміни системи управління народним господарством у напрямі її децентралізації (розпочалася у травні 1957 р. з

прийняттям Закону СРСР «Про подальше вдосконалення організації управління промисловістю й будівництвом» та однойменного Закону УРСР).

Розкрийте правові засади передачі Кримської області із складу РРФСР до складу УРСР.

З'ясуйте, які зміни відбулися в діяльності місцевих рад депутатів трудящих. Охарактеризуйте правове становище місцевих органів влади відповідно до положень про обласні, районні, міські, районні у місті, селищні і сільські ради депутатів трудящих, затверджених Президією Верховної Ради УРСР 31 травня 1957 р. При цьому особливу увагу зверніть на розширення повноважень і функцій рад у соціально-економічному та культурному житті адміністративно-територіальних одиниць, підвищення ролі постійних комісій у місцевому управлінні.

Поясніть, які наслідки мав поділ у грудні 1962 р. обласних рад за виробничою ознакою на сільські і промислові.

3. Готуючись до відповіді на **третєпитання** семінару, проаналізуйте процес реформування судових та правоохоронних органів у повоєнний період та період десталінізації. З'ясуйте, коли відбулося скасування юрисдикції військових трибуналів та відновлення в повному обсязі юрисдикції народних, обласних судів і Верховного Суду України та які наслідки це мало для демократизації судової системи. Охарактеризуйте процес виборів суддів різних судових ланок у 1947 – 1949 рр.

Означте наслідки скасування права міністра юстиції, голів облуправлінь юстиції, голів обласних та крайових судів накладати стягнення на суддів у дисциплінарному порядку і з'ясуйте, якому органу це право було надане за Положенням про дисциплінарну відповідальність суддів від 15 липня 1948 року.

Охарактеризуйте спробу децентралізації управління судовою системою у 1956 – 1962 рр. при ліквідації Міністерства юстиції СРСР та їх обласних й крайових управлінь. З'ясуйте невласиві для судових органів функції, що поклалися на обласні суди та додаткові права, які отримали народні суди.

Розкрийте зміни в статусі, складі та функціях Верховного Суду СРСР за новим Положенням про Верховний Суд СРСР від 12 лютого 1957 р. та поясніть, як це позначилося на судовій системі України. З'ясуйте, які завдання правосуддя та нові засади реформування судової системи були визначені Основами законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік від 25 грудня 1958 р. та Законом про судоустрій УРСР від 30 червня 1960 р. Охарактеризуйте компетенцію, порядок створення та діяльність товариських судів відповідно до Положення про товариські суди Української РСР від 15 серпня 1961 р.

З'ясуйте завдання, права та обов'язки, форми і методи діяльності прокуратури за Положенням про прокурорський нагляд у СРСР від 24 травня 1955 р. Розкрийте причини та зміст реорганізації органів держбезпеки та внутрішніх справ після смерті Й. Сталіна.

Проаналізуйте зміст і наслідки процесу децентралізації органів внутрішніх справ, що відбувався згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 30 грудня 1956 р. З'ясуйте, які зміни в керівництві органами внутрішніх справ

відбулися у зв'язку з ліквідацією в 1960 р. МВС СРСР. Розкрийте значення прийняття в 1962 р. нового Положення про міліцію. Охарактеризуйте процес залучення громадськості до охорони громадського порядку народних дружин.

4. Відповідь на **четверте питання** семінару слід почати з посилення партійного керівництва законодавчою діяльністю. Правова регуляція сфер життя здійснювалася спільними актами партійних і радянських органів, що мали юридичну силу.

Зверніть увагу на акти цивільного права, що були спрямовані на зміцнення права державної власності та «зближення» державної й колгоспно-кооперативної форм власності. Охарактеризуйте зміст і наслідки грошової реформи 1947 р.

Поясніть, які зміни відбувалися у цивільно-правому регулюванні особистої власності, зокрема в житловій сфері.

Розкрийте структуру та основний зміст Цивільного кодексу УРСР 1963 р., враховуючи, що його положення мали утопічні установки КПРС щодо побудови комунізму. Охарактеризуйте розвиток зобов'язального, спадкового права та зміни у сімейному праві.

З'ясуйте процес поновлення довоєнних норм у регулюванні трудових відносин та подальшу демократизацію трудового права періоду десталінізації. Оцініть зміни у тривалості робочого часу, охороні праці підлітків, вагітних жінок, посилення захисної функції профспілок. Розкрийте зміст та значення Закону «Про державні пенсії».

Проаналізуйте розвиток колгоспного права і з'ясуйте, в чому виявилась його суперечливість. Розкрийте наслідки адміністративно-репресивних методів керівництва сільським господарством, виходячи з Указів Президії Верховної Ради СРСР «Про виселення у віддалені райони осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя» від 21 лютого 1948 року та 2 червня 1948 року.

З'ясуйте засади удосконалення організації і діяльності колгоспів у повоєнний період. Зверніть увагу на примусову працю, здійснення розподілу натуральних і грошових прибутків колгоспників, які проводилися після завершення усіх інших розрахунків у господарствах та при «зрівнялівці» в нарахуванні трудоднів, яка зводила нанівець принцип матеріальної зацікавленості колгоспників.

Охарактеризуйте зміни, пов'язані з укрупненням колгоспів, реорганізацією МТС в РТС і встановленням замість обов'язкових поставок колгоспами сільгосппродукції державі закупівлі сільгосптехніки й запровадження грошової оплати праці колгоспників. Охарактеризуйте підхід щодо обмеження особистого господарства колгоспників, посилення втручання партійних і радянських органів у діяльність колгоспів.

Проаналізуйте зміни в кримінальному праві у зв'язку із закінченням війни. Розкрийте правовий зміст і наслідки проведення амністій у 1945, 1953, 1955 рр., а також скасування в 1947 р. смертної кари та її відновлення в 1950 р.

Розкрийте зміни в кримінальному праві, що відбулися в період десталінізації. З'ясуйте перебіг реабілітації жертв політичних репресій та її вибірковий характер. Охарактеризуйте завдання, зміст та структуру Кримінального кодексу УРСР 1960 року. Охарактеризуйте зміни, внесені до

кодексу у сфері кримінальної відповідальності, застосування покарань та до інших інститутів кримінального права. Відстежте тенденцію розвитку кримінального права, виходячи з Кримінального кодексу УРСР 1960 року.

Охарактеризуйте зміст та структуру Кримінально-процесуального кодексу України 1961 р. та Цивільно-процесуального кодексу УРСР 1963 р.

Семінарське заняття 16

Тема: Національно-державне відродження України в сучасному світі

Питання для усного опитування та дискусії

1. Проголошення Акта про незалежність України та його всенародне схвалення.
2. Ліквідація СРСР. Політичне і правове значення Біловезької зустрічі керівників України, Росії та Білорусії.
3. Державне будівництво на сучасному етапі :
 - а) нові принципи формування представницької, законодавчої і судової влади;
 - б) запровадження інституту президентства в Україні та його представників на місцях;
 - в) формування органів самоврядування в Україні;
4. Судова система та правоохоронні органи.
5. Підготовка та прийняття Конституції України 1996 р. Зміст Конституції України 1996 р.
6. Правова система.

Аудиторна письмова робота

Виконання студентами тестових завдань з питань теми заняття.

Методичні вказівки

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є Акт про незалежність України, Всеукраїнський референдум, СНД, Концепція оборони та будівництва Збройних сил України, воєнна доктрина України, соціальний захист військовослужбовців, добровільна відмова від ядерної зброї, багатокладна економіка, державна програма приватизації, дострокові вибори парламенту та Президента, грошова стабілізація, мала приватизація та роздержавлення земель, заборгованість заробітної оплати, безробіття, економічна криза, Вища економічна рада Президента України, мажоритарна та пропорційна система виборів, багатомандатний загальнодержавний округ, прохідний бар'єр до парламенту, виборчі блоки та парламентські фракції, АРК, «помаранчева революція», парламентська криза, президентсько-парламентська республіка, унітарна держава, Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, голови місцевих державних адміністрацій, концепція судово-правової реформи, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, апеляційні суди, Вищий господарський суд, місцеві суди, Вища рада юстиції, конституційна комісія.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. При розгляді **першого питання** проаналізуйте процес переходу України від статусу союзної республіки з обмеженим суверенітетом до незалежної самостійної держави. Зверніть увагу на Декларацію про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України та результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., які знаменують початок нового періоду нашої історії.

Проаналізуйте процес реформування існуючих органів влади та створення нових. Характеризуючи діяльність Верховної Ради України, назвіть її основні функції і повноваження. При цьому зверніть увагу на те, що вона тривалий час унаслідок неокресленості повноважень Президента, Прем'єр-міністра, неузгодженості функцій законодавчої і виконавчої влади, центральної влади і регіонів продовжувала діяти як вищий владний орган.

2. Розглядаючи **друге питання**, з'ясуйте, які події серпня 1991 р. надзвичайно посилили відцентрові процеси, що прискорили розпад СРСР. Охарактеризуйте суспільно-політичну ситуацію в Радянському Союзі після проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Розкрийте суть зустрічі керівників України, Росії та Республіки Білорусь 7 – 8 грудня в Біловезькій Пущі щодо підготовки та підписання Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав (СНД). Охарактеризуйте Алма-Атинську зустріч керівників колишніх союзних республік і підписання 21 грудня 1991 р. Декларації про Співдружність Незалежних Держав. Дайте правову оцінку утвореного суб'єкта міжнародного права, виходячи з відсутності центру вертикальних структур та єдиної економічної, правової та фінансової системи.

3. Відповідаючи на **третє питання**, охарактеризуйте зміни в процесі реформування існуючих органів влади та створення нових, які мали відповідати принципам незалежної держави.

З'ясуйте, в чому полягав перехідний характер державного ладу України в пострадянський період. Охарактеризуйте процес становлення українського парламентаризму. Розкрийте основний зміст та значення в цьому сенсі Закону України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 р. Проаналізуйте процес становлення президентської влади. Розкрийте зміни в статусі та повноваженнях Президента України. Поясніть, які кроки були зроблені на шляху реформування виконавчих структур.

4. У відповіді на **четверте питання** з'ясуйте, які напрями реформування судово-правової системи передбачала прийнята у квітні 1992 р. Верховною Радою України Концепція судово-правової реформи.

Охарактеризуйте систему судів загальної юрисдикції та арбітражних судів, що діяли в Україні після здобуття незалежності. Розкрийте основний зміст та значення законів «Про арбітражний суд» від 4 червня 1991 р., «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 р., «Про органи суддівського самоврядування» від 2 лютого 1994 р. Поясніть, чому зміни у судовій системі відбувалися надто повільно.

На основі аналізу Закону України «Про прокуратуру» від 5 листопада 1991 р. розкрийте правові основи організації і діяльності прокуратури.

Проаналізуйте функції прокуратури. На підставі аналізу Закону України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р. з'ясуйте організаційно-правові основи діяльності міліції України, охарактеризуйте її функції, завдання, права та обов'язки.

Проаналізуйте основний зміст Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. і розкрийте призначення, компетенцію, систему та організацію діяльності СБУ.

Охарактеризуйте призначення та організаційно-правові засади діяльності інших правоохоронних органів (адвокатури, нотаріату тощо).

5. Приступаючи до розгляду **п'ятого питання семінару**, зазначте, що зі створенням у червні 1991 р. конституційної комісії на чолі з Л. Кравчуком розпочався новітній конституційний процес в Україні. Охарактеризуйте діяльність створеної конституційної комісії, зокрема, яких результатів у підготовці проектів нової Конституції було досягнуто та чому ця діяльність не завершилася прийняттям Конституції України.

Проаналізуйте діяльність нової конституційної комісії на чолі з Л. Кучмою та О. Морозом, яка була сформована після виборів нового складу парламенту і Президента у вересні 1994 р. Поясніть, у якій політичній ситуації укладався у червні 1995 р. Конституційний договір між Верховною Радою та Президентом України. Розкрийте основний зміст і наслідки Конституційного договору. Охарактеризуйте проект Основного закону, поданий конституційною комісією на розгляд до Верховної Ради, та питання цього проекту, з яких виникли гострі суперечки між депутатами. З'ясуйте, які альтернативні проекти Конституції були запропоновані в цей період депутатськими фракціями.

Означте причини політичної кризи навесні 1996 р. та способи їх розв'язання. З'ясуйте, як завершився останній етап (конституційна ніч) складного, довготривалого конституційного процесу. Дайте оцінку щодо прийняття Конституції України, яке відбувалося таким екстраординарним способом, і чи вплинуло це на зміст Основного закону. Розкрийте структуру та зміст Конституції України і значення прийняття Основного закону України.

6. Готуючись до відповіді з **шостого питання** семінару, зважте на те, що реформування законодавства розпочалося разом із розбудовою незалежної Української держави. Цей процес спочатку не мав системного характеру, що призводило до певної неузгодженості правових норм. З прийняттям Конституції України з'явилися реальні перспективи щодо вироблення гармонійно поєднаної збалансованої законодавчої системи.

Проаналізуйте, якими шляхами здійснювалося цивільно-правове забезпечення реформування економічної системи. Які закони були спрямовані на регулювання й розвиток цивільно-правових відносин. Розкрийте етапи розробки нового Цивільного кодексу. Охарактеризуйте структуру та основний зміст Цивільного кодексу України 2003 р. З'ясуйте основний зміст та значення Господарського кодексу України 2003 р.

Поясніть, якими шляхами відбувався подальший розвиток адміністративного права. Назвіть кодекси та закони, які містили певні питання адміністративно-правового регулювання.

Охарактеризуйте розвиток фінансового законодавства, особливу увагу при цьому зверніть на Бюджетний кодекс України, який введено в дію з 1 січня

2003 р., а також на закони України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. та «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р.

Охарактеризуйте завдання та напрями розвитку аграрного законодавства. З'ясуйте, якими правовими актами України врегульовувалося існування, поряд з державною та колективною, приватної власності на землю. Розкрийте структуру та основний зміст Земельного кодексу України 2001 р. Проаналізуйте завдання та характерні особливості розвитку екологічного права України.

Охарактеризуйте зміни, що відбулися в сімейному праві на підставі Сімейного кодексу України, прийнятого 15 січня 2002 р.

Поясніть, які зміни відбуваються в житловому праві. З'ясуйте, які соціально-правові чинники істотно загострили житлову проблему в сучасних умовах.

Означте, які фактори спричинили інтенсивний розвиток кримінального права та якими шляхами відбувалося реформування кримінального законодавства. Охарактеризуйте структуру, завдання та основний зміст Кримінального кодексу України, який набув чинності з 1 вересня 2001 р.

З'ясуйте, яких змін зазнало процесуальне право. Розкрийте зміст і значення змін, що були внесені в цивільне процесуальне та кримінально-процесуальне законодавство у процесі судової реформи.

1.4. Самостійна робота студентів

Тема: Рабовласницькі державні утворення і право на території сучасної України (сер. I тис. до н.е. – V ст. н.е.)

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при самостійному вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Зверніть увагу на методологічні підходи до аналізу публічної влади, зокрема функціональний підхід, який розглядав публічну владу як знаряддя узгодження інтересів при інтеграції суспільства, та марксистський, що визначав публічну владу через протистояння інтересів шляхом утвердження відносин панування і підлеглості. Влада є виявом волі не всіх членів суспільства, а заможних соціальних груп, що проявляється через систему політичного панування держави.

Окрім загальних передумов виникнення державності, у різних народів були свої особливості її формування. У народів Стародавнього Сходу важливу роль відігравала організація суспільних робіт при будівництві іригаційних систем (Єгипет, Месопотамія). У Стародавньому Римі формуванню державності сприяла боротьба патриціїв проти плебеїв. Державність у германських народів виникла при підкоренні території Римської імперії. У східнослов'янських племен державність формувалась шляхом переродження органів військової демократії в органи державної влади.

Користуючись рекомендованою літературою, визначте характерні ознаки зародження рабовласницьких держав, зокрема першого кіммерійського державного об'єднання.

2. Зверніть увагу на поширення грецької колонізації Північної Надчорноморщини, яка сприяла поширенню досягнень античної цивілізації та оформлення скіфської держави. Охарактеризуйте скіфсько-сарматське державне об'єднання, причини його соціального розшарування. Означте характеристику складу та правового становища панівної верхівки скіфського суспільства.

Дайте характеристику державному ладу Скіфії, формі правління та територіальному устрою. Складіть схему центральних органів влади і управління, з'ясувавши при цьому існування військово-демократичного органу скіфського суспільства.

Розкрийте основні джерела права Скіфії. Охарактеризуйте процес розвитку правового регулювання відносин власності, виконання зобов'язань, сплати данини. Розкрийте засади сімейного та спадкового права, стан розвитку кримінального права. Визначте види злочинів та покарань, які застосовувались у скіфській державі.

3. З'ясуйте процеси заснування соціально-економічного та культурного розвитку античних полісів на території сучасної України. Поясніть причини соціально-класового розшарування в античних містах-державах Північного Причорномор'я та охарактеризуйте правове становище суспільних верств.

Охарактеризуйте державний лад античних полісів. Розкрийте порядок формування і повноваження органів влади та управління, порядок створення та юрисдикцію судових органів міст-держав. Розкрийте засади та охарактеризуйте джерельну базу правової системи полісів Північного Причорномор'я. Визначте зміст і процедури цивільно-правового регулювання, зокрема права власності, зобов'язального, спадкового та шлюбно-сімейного права. З'ясуйте види злочинів та види покарань, які за них застосовувалися.

4. Дайте характеристику суспільного ладу Боспорського царства, враховуючи особливості формування пануючої верхівки, її склад та правовий стан. Визначте соціально-правове становище вільних людей та рабів.

Охарактеризуйте структуру та функції органів центральної влади та управління. Відстежте перебіг управління територіями. З'ясуйте джерела боспорського права та визначте чиї інтереси воно захищало. Розкрийте характерні риси правового регулювання відносин власності, спадкування та сімейного права. Назвіть фактори, які стимулювали розвиток зобов'язального права, договірних відносин та охарактеризуйте правове регулювання зобов'язальних відносин. Окресліть характерні риси кримінального права, основні види злочинів та систему покарань. Дайте характеристику судочинству в Боспорській державі.

Завдання 1. Охарактеризуйте суспільство Скіфії, звернувши увагу на причини його соціального розшарування. Означте склад і правове становище панівної верхівки скіфського суспільства. З'ясуйте, яка верства населення Скіфії була найбільшою. Розкрийте джерела рабства і становище рабів у

скіфському суспільстві.

Завдання 2. Складіть схему центральних органів влади й управління Скіфії і розкрийте їх повноваження. З'ясуйте, який військово-демократичний орган існував у скіфському суспільстві.

Завдання 3. Дайте загальну характеристику державного ладу античних полісів Північного Причорномор'я. З'ясуйте, в чому полягає принципова відмінність їхнього державного устрою від Скіфії. Розкрийте порядок формування та повноваження органів влади й управління, посадових осіб, порядок створення та юрисдикцію судових органів міст-держав.

Завдання 4. Розкрийте основні засади та охарактеризуйте джерельну базу правової системи полісів Північного Причорномор'я.

Питання для самоконтролю

1. Опишіть особливості виникнення держав Північного Причорномор'я.
2. Охарактеризуйте державний устрій та право античних полісів.

Тема: Держава і право Київської Русі у період зародження, становлення та феодалної роздробленості (VI – початок XIII ст.)

Завдання 1. Складіть схему організації влади й управління Давньоруської держави.

Завдання 2. З'ясуйте, які існували суди в Київській державі, охарактеризуйте їх структуру, склад та юрисдикцію.

Завдання 3. Дайте характеристику джерел права Київської Русі.

Питання для самоконтролю

1. Проаналізуйте процес обмеження та скасування державою кровної помсти. Поясніть причини поширення грошових видів покарань на Русі.
2. Охарактеризуйте основні етапи судового процесу
3. Поясніть, у чому полягав і що спричинило перехід від чисельної до двірсько-вотчинної системи управління.
4. Розкрийте, як у процесі становлення політичної організації суспільства звичаї східних слов'ян трансформувалися у норми звичаєвого права.

Тема: Галицько-Волинське князівство – черговий етап розвитку української державності та права

Завдання 1. Складіть схему органів влади й управління Галицько-Волинської держави. Поясніть, чим зумовлювалося прискорене переростання десятичної системи управління у двірсько-вотчинну.

Завдання 2. Складіть схему органів влади й управління у містах, де запроваджувалося магдебурзьке право.

Завдання 3. Розкрийте причини обмеження князівської влади та характер стосунків князя з боярською радою.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте вплив особливостей розвитку феодалного землеволодіння на суспільний устрій Галицько-Волинського князівства та опишіть правове

становище панівної верхівки суспільства, передусім боярської аристократії.

2. Поясніть причини та особливості запровадження магдебурзького права в західноукраїнських містах.

3. Охарактеризуйте судову систему Галицько-Волинського князівства.

Тема: Українські землі під владою Литви та Польщі (кінець XIV – перша половина XVII ст.)

Завдання 1. Складіть схему державного устрою Литовсько-Руської держави.

Завдання 2. Складіть схему судоустрою в Литовсько-Руській державі до і після судової реформи середини XVI ст.

Завдання 3. Складіть схему органів центрального та місцевого управління на українських землях періоду польського панування.

Завдання 4. Складіть схему судових органів на українських землях польської доби.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте причини входження українських земель до складу сусідніх держав.

2. У чому полягав вплив українських державно-правових традицій на характер держави і права Великого князівства Литовського?

3. Яких змін зазнав правовий статус українських земель у складі Речі Посполитої?

4. Назвіть характерні риси організації управління в містах з магдебурзьким правом.

5. Охарактеризуйте судочинство в українських містах за магдебурзьким правом.

6. Охарактеризуйте розвиток цивільного права Литовсько-Руської доби та зміни, які відбулися в інститутах виконання зобов'язань, спадку.

7. Сформулюйте основні риси феодального кримінального права Великого князівства Литовського.

8. З'ясуйте, які наслідки для українських земель мало утворення Речі Посполитої.

Тема: Запорозька Січ та становлення української державності та права в роки національної революції (1649 – 1764 рр.)

Завдання 1. Проаналізуйте причини виникнення українського козацтва, його соціальну базу та характерні ознаки способу життя.

Завдання 2. Зробіть порівняльний аналіз соціально-правового становища реєстрових та нереєстрових козаків.

Завдання 3. Охарактеризуйте військово-адміністративний устрій Запорозької Січі, звичаєво-правові засади формування органів влади й управління. Розкрийте призначення та повноваження загальної військової ради, кошового отамана, січової старшини, курінних отаманів, паланкових полковників та інших посадових осіб Січі.

Завдання 4. Розкрийте джерела та риси права Запорозької Січі.

Завдання 5. Розкрийте риси цивільно-правового регулювання на Січі. З'ясуйте, чому на Січі приватне право не набуло достатнього розвитку.

Завдання 6. Охарактеризуйте специфіка січового кримінального права. Що охоплювало поняття злочину? Розкрийте види злочинів, що існували на Січі, і охарактеризуйте їх. З'ясуйте, які специфічні склади злочинів існували на Січі.

Завдання 7. Розкрийте зміни у суспільному устрої та складіть схему суспільного ладу України після Визвольної війни.

Завдання 8. Охарактеризуйте державний устрій Української Гетьманської держави.

Завдання 9. Розкрийте цивільно-правові відносини в Українській державі.

Завдання 10. Охарактеризуйте судовий процес Української Гетьманської держави.

Питання для самоконтролю

1. Означте передумови появи українського козацтва.
2. Охарактеризуйте право і судочинство у Запорозькому низовому війську.
3. Розкрийте причини та передумови входження українських земель до складу Московської держави.
4. Охарактеризуйте систему управління в Українській козацько-гетьманській державі (1648 – 1657 рр.).
5. Поясніть тезу: українсько-московський договір 1654 р. був своєрідним компромісом, де кожна сторона мала на меті своє.
6. Розкрийте суть правового статусу України за Березневими статтями 1654 р.

Тема. Держава і право України в період козацько-гетьманської доби (середина XVII – кінець XVIII ст.)

Завдання 1. Складіть схему адміністративно-політичного устрою козацько-гетьманської держави.

Завдання 2. З'ясуйте, до яких заходів вдавався царський уряд задля обмеження гетьманської влади, які імперські органи влади створювалися для управління Українськими землями та розкрийте їхні повноваження.

Завдання 3. Складіть схему судоустрою козацько-гетьманської держави до і після судової реформи 1760-1763 рр. Розкрийте зміст і наслідки судової реформи.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте зміни, які сталися у середовищі суспільних верств Гетьманщини у другій половині XVII ст.
2. З'ясуйте суть кодифікації права в Україні у XVIII ст.
5. Визначте структуру державного управління Російської імперії XVIII ст.
6. Прокоментуйте головні тенденції розвитку права в Україні в XVIII ст.
7. Розкрийте підставиякі стверджують, що наприкінці XVIII ст. Україна перестала існувати як окремий державний механізм.

Тема. Суспільно-політичний устрій і право України після ліквідації української державності (кінець XVIII – XIX ст.)

Завдання 1. Складіть схему судових установ до і після судової реформи 1864 р. Проаналізуйте причини та сутність судової реформи 1864 р. Розкрийте юрисдикцію, порядок створення й діяльності мирових судів, окружних судів та судових палат, повноваження та значення інституту присяжних засідателів.

Завдання 2. Складіть порівняльну схему органів управління, які діяли на українських землях до реформ та в пореформений період. З'ясуйте, які зміни в систему управління внесли реформи 60-70-х років ХІХст. Розкрийте зміст земської (1864 р.) і міської (1870 р.) реформ та особливості їх проведення в Україні.

Питання для самоконтролю

1. Джерела й основні риси права України після ліквідації української державності (перша половина XIX ст.).
2. Причини та особливості кодифікації права на українських землях.
3. Реформи другої половини XIX ст. у Російській імперії та їх реалізація на українських землях.

Тема. Суспільно-політичний лад і право в західноукраїнських землях наприкінці XVIII – початку XX ст.

Завдання 1. Складіть схему суспільного устрою на українських землях у складі Австро-Угорської імперії. Охарактеризуйте правовий статус основних соціальних верств.

Завдання 2. Складіть порівняльну схему місцевого управління з урахуванням змін у політичному ладі й адміністративно-територіальному поділі західноукраїнських земель до і після революції.

Завдання 3. Складіть схему судової системи на українських землях у складі Австро-Угорської імперії.

Питання для самоконтролю

1. Загальнодержавні органи влади й управління на українських землях.
2. Місцеве управління на західноукраїнських землях Австро-Угорської держави в першій половині XIX ст.
3. Органи самоврядування в Галичині, Північній Буковині, на Закарпатті у II половині XIX ст.

Тема. Суспільно-політичний лад і право в період з початку XX ст. до 1917 р.

Завдання 1. Розкрийте зміни, які відбулися в державному управлінні Російської імперії в 1905 – 1906 рр.

Завдання 2. Означте основні положення століпінської аграрної реформи.

Завдання 3. Розкрийте антинародний характер царського законодавства, який виразно виявився в адміністративному та кримінальному праві.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте процес буржуазно-демократичних перетворень, до яких царизм змушений був удатися на початку XX ст. унаслідок революційних подій 1905 – 1907 рр.
2. Поясніть, чому губернаторів і генерал-губернаторів у історико-правовій літературі часто називають «провідниками ідей російського самодержавства»?

Тема. Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.)

Завдання 1. Складіть схему центральних та місцевих органів влади й управління УНР.

Завдання 2. Проаналізуйте надбання та прорахунки Центральної Ради в організації місцевої влади і місцевого самоврядування.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте процес становлення й зміцнення Центральної Ради як вищого владного органу в Україні.
2. Проаналізуйте державно-правовий статус уряду України — Генерального Секретаріату.
3. Охарактеризуйте діяльність Центральної Ради з реформування судочинства та створення власної прокуратури.
4. Розкрийте основний зміст та значення Земельного закону, затвердженого Центральною Радою 18 січня 1918 р., та інших законів соціально-економічного спрямування.
5. Розкрийте структуру, зміст та значення Конституції УНР.

Тема. Українсько-гетьманська держава (квітень – листопад 1918 р.)

Завдання 1. Складіть схему центральних органів влади й управління Української держави часів Скоропадського. Розкрийте повноваження цих органів.

Завдання 2. Складіть схему органів місцевого управління Гетьманату, розкрийте повноваження губернських і повітових старост, земських начальників.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте здобутки Гетьманату в розвитку інституту державної служби, в зовнішньополітичній діяльності, у військовому будівництві.
2. Охарактеризуйте закони Української держави, спрямовані на захист приватної власності, законодавче врегулювання земельного питання, заснування банків, запровадження української грошової системи.
3. Розкрийте успіхи гетьманського уряду в законодавчому забезпеченні культури й освіти.

Тема. Українська Народна Республіка періоду Директорії (листопад 1918 – листопад 1920 рр.)

Завдання 1. Складіть схему центральних органів влади й управління Директорії.

Завдання 2. З'ясуйте державно-правовий статус Конгресу трудового народу, що відбувся 23 – 28 січня 1919 р. Охарактеризуйте за яким принципом було скликано цей орган і які рішення він ухвалив.

Завдання 3. Поясніть, на яких засадах діяли судові установи. Розкрийте основний зміст реформування судової системи.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте умови, в яких відбувся прихід до влади Директорії УНР та розкрийте її політичну платформу.
2. З'ясуйте склад, повноваження та порядок діяльності уряду Директорії – Ради Народних Міністрів.

3. Проаналізуйте Закон "Про Державну Раду Української Народної Республіки", ухвалений 12 листопада 1920 року, і визначте основну тенденцію зміни державного устрою останнього періоду Другої УНР.
4. Означте які зміни були внесені Директорією в цивільно-правову сферу, передусім щодо права власності, зокрема на землю.
5. Охарактеризуйте проекту нової Конституції підготовленого наприкінці жовтня 1920 року.

Тема: Західноукраїнська Народна Республіка (1918 – 1923 рр.)

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є Українська національна рада, польська ліквідаційна комісія, Центральний військовий комітет, відозви «До населення міста Львова» і «Український народ», Буковинське народне віче, Закарпатські всенародні збори, Західноукраїнська Народна Республіка, Сен-Жерменський мирний договір, Президент ЗУНР, Президія Ради, Виділ Української національної ради, диктатор ЗУНР, Державний секретаріат, однопалатний сейм, активне та пасивне виборче право, національно-пропорційна виборча система, громадські та міські комісари, повітові комісари, прибічні ради, передвступний договір, злука ЗУНР та УНР, Трудовий конгрес УНР, Акт соборності, Західна область Української Народної Республіки, судова реформа ЗУНР, судові округи та судові повіти, повітові тимчасові трибунали, Вищий суд, Найвищий державний суд, адвокатура, прокуратура на чолі з Генеральним державним прокурором, корпус української державної жандармерії, народна міліція, Українська галицька армія, єдиний земельний фонд ЗУНР, загальна земельна і повітові комісії, сільські комісії, Ради десятих і Верховна воєнна рада Антанти, Ліга Націй, Рада Ліги Націй, Ризький договір 1921 р., Рада послів Антанти.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Розгляд **першого питання** семінару потрібно почати із характеристики політичних подій у Центральній Європі наприкінці Першої світової війни, з'ясувати за яких обставин був прийнятий Австро-Угорським імператором Карлом I 18 жовтня 1918 р. Маніфест про перетворення країни у федеративну державу. З'ясуйте обставини, за яких коронні землі отримали право створювати свої представницькі органи. Розкрийте процес формування Української національної ради та ставлення до цих подій поляків, формування ними польської ліквідаційної комісії для захоплення влади в усій Галичині.

2. У відповіді на **друге питання** охарактеризуйте органи влади та управління ЗУНР. З'ясуйте повноваження Президента, Української національної ради, Президії Ради, Виділу Української національної ради та Державного секретаріату. Означте перебіг формування органів місцевої влади та управління (громадські, міські та повітові комісари, прибічні ради). Охарактеризуйте події, які мали місце у процесі возз'єднання ЗУНР та УНР. Сутність передвступного договору. Проголошення акта Соборності.

3. При підготовці відповіді на **третє питання** необхідно передбачити характеристику судової системи та інших правоохоронних органів ЗУНР. З'ясуйте законодавчу базу, спрямовану на проведення судової реформи. Поділ території ЗУНР на 12 судових округів та 130 судових повітів. Охарактеризуйте вищі судові інстанції: Вищий суд та Надвищий державний суд.

Проаналізуйте відновлення діяльності адвокатури, створення прокуратури та нотаріату. Означте роботу з формування органів охорони громадського порядку – Корпусу української державної жандармерії та народної міліції, яка формувалася на громадських засадах шляхом виборів. Розкрийте правові вимоги щодо отримання громадянства та вимоги, які ставилися перед державними службовцями.

Зупиніться на характеристиці Закону про земельну реформу від 14 квітня 1919 року. Означте створення єдиного земельного фонду ЗУНР, загальної земельної та повітових комісій.

4. З'ясуйте ставлення в ЗУНР до формування Української галицької армії. При розгляді **четвертого питання** охарактеризуйте міжнародне становище ЗУНР, означивши при цьому дипломатичні місії Антанти та їх ставлення до держави, проголошеної в Галичині.

5. У підготовці відповіді на **п'яте питання** з'ясуйте зовнішньополітичні відносини з Польщею. Охарактеризуйте позицію Ради Союзу народів щодо Галичини та рішення Ради послів Антанти щодо Східної Галичини

Завдання 1. Складіть схему центральних органів влади й управління ЗУНР.

Завдання 2. З'ясуйте способи формування та комплектування правоохоронних органів ЗУНР. Розкрийте функції «народної міліції» та корпусу української державної жандармерії. Охарактеризуйте функції адвокатури, прокуратури й нотаріату.

Завдання 3. Поясніть, на яких засадах діяли судові установи. Розкрийте основний зміст реформування судової системи. З'ясуйте необхідність створення судових установ першої, другої та третьої інстанцій і спеціалізацію судів.

Питання для самоконтролю

1. З'ясуйте за яких обставин була заснована Українська Національна Рада. Розкрийте зміст і значення Маніфесту УНРади від 19 жовтня 1918 р. та звернень УНРади від 1 листопада 1918 р. «Український народе!».

2. Охарактеризуйте процес утворення ЗУНР та її історичну долю. Поясніть, які спроби робилися ЗУНР для воз'єднання із Східною Україною, розкрийте зміст і значення Акта злуки (соборності) від 22 січня 1919 р.

3. Охарактеризуйте склад, повноваження та порядок діяльності уряду ЗУНР – Державного Секретаріату та організаційних структур, які створювалися в уряді з національних меншини.

5. Охарактеризуйте законодавство соціально-економічного спрямування. Поясніть тривале зволікання з вирішення земельного питання та проаналізуйте Закон про земельну реформу і з'ясуйте, чому він спричинив загострення соціально-політичної ситуації.

Тема. Утворення УСРР. Держава і право УСРР в умовах нової економічної політики (1921 – 1929 рр.)

Завдання 1. Складіть схему центральних органів влади й управління УСРР.

Завдання 2. Розкрийте зміст першої Конституції УСРР. Поясніть, у чому полягало завдання держави “диктатури працюючих і експлуатованих мас пролетаріату і біднішого селянства”. З’ясуйте антидемократичні положення Конституції УСРР 1919 р.

Завдання 3. Складіть порівняльну схему вищих і місцевих органів влади й управління України за Конституціями 1929 р. Охарактеризуйте склад, повноваження та порядок їх утворення.

Завдання 4. Складіть порівняльну схему судової системи за положеннями про судоустрій УСРР: а) 1922 р.; б) 1925 р.; в) 1929 р. Наведіть аргументи щодо значного посилення процесів централізації судової системи в 30-х роках.

Питання для самоконтролю

1. Означте обставини, які спонукали українських більшовиків покинути засідання Всеукраїнського з’їзду рад у Києві в грудні 1917 р. і переїхати до Харкова.
2. З’ясуйте обставини проведення 25 грудня 1917 р. I Всеукраїнського з’їзду рад та охарактеризуйте його рішення. Розкрийте склад і призначення обраного на з’їзді тимчасового Центрального Виконавчого Комітету і створеного ним радянського уряду – Народного секретаріату.
3. З’ясуйте, на розгляд яких позасудових та громадських органів передавалися спори із земельних, цивільних, трудових справ.
4. Охарактеризуйте порядок створення, склад і повноваження революційних трибуналів згідно з Положенням про революційні трибунали від 23 січня 1918 р. Поясніть, у чому полягала спрощена процедура розгляду справ революційними трибуналами.
5. Розкрийте правові засади процесу широкої націоналізації, встановлення державної власності на засоби виробництва, монополії держави на продовольство та предмети попиту.
6. Поясніть, які правові наслідки спричинило прийняття РНК УСРР декрету “Про скасування спадкування” від 11 березня 1919 р.
7. Розкрийте правові засади регулювання трудових відносин.
8. З’ясуйте, які акти радянської влади використовувалися як джерела кримінального права, як класова належність обвинуваченого впливала на вирок суду.
9. Проаналізуйте процес входження УСРР до складу СРСР
10. З’ясуйте правове становище УСРР у складі Союзу за Конституцією СРСР 1924 року.
11. Охарактеризуйте кодифікацію трудового та сімейного права УСРР у 1920-х роках.
12. Охарактеризуйте основний зміст Земельного кодексу УСРР 1922 р. та проаналізуйте зміст актів, спрямованих на створення видимості законності широкої кампанії розкуркулення на селі.

Тема. Держава і право України в період тоталітарно-репресивного режиму (1929 – 1940 рр.)

Завдання 1. Складіть порівняльну схему вищих і місцевих органів влади й управління України за Конституціями 1937 р. Охарактеризуйте склад, повноваження та порядок їх утворення.

Питання для самоконтролю

1. Дайте правову оцінку масової колективізації в Україні.
2. Проаналізуйте карально-репресивне законодавство часів колективізації.
3. З'ясуйте мету штучно організованого голоду в Україні в 1932 – 1933 рр.
4. Визначте правові основи масових репресій УРСР.
5. Охарактеризуйте кримінальне законодавство 1930-х років в Україні.
6. Проаналізуйте, який характер мала воєнна акція Радянського Союзу на західноукраїнських землях у вересні 1939 року та на території Бессарабії й Північної Буковини у червні 1940 року.
7. Розкрийте правові засади, юридичну процедуру та наслідки приєднання Західної Волині, Східної Галичини, Північної Буковини й частини Бессарабії до складу УРСР.

Тема. Держава і права України в роки Другої світової війни (червень 1941–1945 рр.)

Завдання 1. Розкрийте, які структурні зміни відбулися в органах влади відповідно до Указу “Про воєнний стан” від 22 червня 1941 р.; при цьому з'ясуйте, які напрями їхньої діяльності стали найважливішими.

Завдання 2. З'ясуйте обставини проведення у Львові 30 червня 1941 р. Національних зборів українців і проаналізуйте прийнятий ними Акт відродження Української держави. Реакція німецького керівництва на Акт відродження Української держави. Розкрийте інші спроби українських націоналістів щодо національно-державного будівництва.

Питання для самоконтролю

1. Дайте оцінку фашистському окупаційному режиму в Україні.
2. Охарактеризуйте зміни в правоохоронних органах УРСР у роки боротьби з фашизмом.
3. Визначте основні зміни в законодавстві України у період війни.
4. Охарактеризуйте партизанський рух опору на окупованій Україні та діяльність Української Повстанської Армії (УПА).

Тема. Держава і право України у повоєнні роки і в період десталінізації (1945 – перша половина 1960-х рр.)

Завдання 1. Розкрийте характерні особливості державно-правового розвитку України у повоєнний період.

Завдання 2. Охарактеризуйте процес реформування судових та правоохоронних органів у повоєнний період та період десталінізації.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте процес поновлення довоєнних правових норм, що регулювали трудові відносини та подальшу демократизації трудового права періоду десталінізації.
2. Охарактеризуйте зміни в судовій системі УРСР у період десталінізації.
3. Означте характерні риси кодифікації радянського права в 1950 – 1960-х рр.
4. Охарактеризуйте зміни в соціальній структурі населення.
5. З'ясуйте правові засади переходу Кримської області до складу УРСР.

Тема: Держава і право в період уповільнення темпів суспільного розвитку і застою та в період перебудови (середина 1960-х років – 1991-х рр.)

Ключовими термінами, на розумінні яких базується засвоєння навчального матеріалу теми, є економічні реформи 1965 р.; “брежнєвський консерватизм”; диктатура компартійного апарату; механізація; хімізація; меліорація; міжгосподарська кооперація; агропромислова інтеграція; дисбаланс між прибутками населення і можливістю їх реалізації; соціальна структура суспільства; номенклатурно-бюрократичний апарат; русифікація; Верховна Рада УРСР; Президія Верховної Ради УРСР; Конституція УРСР 1978 р.; Рада Міністрів УРСР; союзно-республіканські та республіканські міністерства і державні комітети УРСР та їх підпорядкування; Ради народних депутатів; виконавчі комітети, управління та відділи; сутність виконавчих і розпорядчих органів; централізація правоохоронних органів; Верховний Суд УРСР, обласні суди, Київський міський суд, районні (міські) народні суди; народні засідателі; система державного арбітражу; нотаріат; централізація органів внутрішніх справ; колегії адвокатів.

Перебудова, гласність, реформування політичної системи, демократизація суспільно-політичного життя, альтернативності у виборчій системі, парламентська опозиція, інститут президентства, громадські організації, політичні партії, скасування цензури, союзний договір, антиконституційний Державний комітет з надзвичайного стану, Акт проголошення незалежності України, грудневий Всеукраїнський референдум, Кабінет Міністрів України, Тимчасовий регламент роботи Верховної Ради УРСР, Народна Рада, Верховний Суд УРСР, Верховний Суд Автономної РК, Конституційний Суд УРСР, Концепція нової Конституції України, Декларація про державний суверенітет України, Чорнобильська катастрофа, реабілітація жертв політичних репресій.

З метою глибокого засвоєння навчального матеріалу при вивченні теми студенту варто особливу увагу зосередити на таких аспектах:

1. Розглядаючи **перше питання** семінару, зверніть увагу на посилення партійного керівництва й контролю у сфері державної влади й житті суспільства. Дайте характеристику економічній реформі, що мала на меті розширення господарської самостійності підприємств. Означте обставини призупинення економічних реформ, переорієнтації їх на розвиток оборонної промисловості, освоєння Сибіру і на розвиток сільського господарства через запровадження механізації, хімізації, меліорації. Дайте оцінку цим програмам та з'ясуйте вплив міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції на

розвиток агропромислового комплексу. Зазначте обставини входження економіки України в смугу загальної кризи та з'ясуйте причини інфляційних процесів.

Розкрийте зміни в соціальній структурі населення держави у 1960-х р. Зверніть увагу на створення неототалітарного режиму та формування культури Л. Брежнєва, який у цей час прагнув дискредитувати першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста.

2. Готуючись до **другого питання** семінару, з'ясуйте, яких змін зазнала система органів влади та управління з прийняттям у 1977 р. та 1978 р. нових Конституцій СРСР та УРСР. Означте статус КПКР і з'ясуйте, які державницькі функції закріплювалися за нею. Розкрийте негативні наслідки впливу авторитарної командно-адміністративної системи управління на суспільно-політичні процеси.

Охарактеризуйте державно-правовий статус, повноваження, структуру та порядок роботи Верховної Ради УРСР. З'ясуйте, які зміни в кількісному складі та порядку її обрання внесла Конституція УРСР 1978 р. Розкрийте повноваження та порядок діяльності Президії Верховної Ради УРСР. Означте компетенцію і порядок діяльності Уряду республіки та підпорядкованих йому союзно-республіканських, республіканських міністерств і державних комітетів, а також інших центральних органів державного управління.

Розкрийте залежність центральних органів влади республіки від монополії правлячої комуністичної партії та від відповідних органів влади Союзу РСР.

Охарактеризуйте структуру місцевих органів влади за Конституцією 1978 р. і з'ясуйте їх склад, повноваження та порядок роботи. З'ясуйте правові засади утворення і діяльність місцевих рад. Означте призначення та повноваження постійних комісій й виконавчих комітетів місцевих рад.

3. При розгляді **третього питання** семінару необхідно врахувати обставини, що судові й правоохоронні органи були об'єктом пильного партійного керівництва. При характеристиці судової системи республіки з'ясуйте основні засади діяльності судових установ, закладених у Конституції УРСР 1978 р. Проаналізуйте структуру, склад та юрисдикцію судових органів. Розкрийте порядок формування судових установ, при цьому з'ясуйте принцип виборності суддів і народних засідателів. Охарактеризуйте статус та повноваження народних засідателів.

Розкрийте призначення та компетенцію органів державного арбітражу. З'ясуйте, які наслідки мало перетворення у 1974 р. держарбітражу при Раді Міністрів СРСР у союзно-республіканський орган і прийняття у зв'язку з цим Положення про державний арбітраж при Раді Міністрів СРСР та Положення про державний арбітраж при Раді Міністрів УРСР. Охарактеризуйте завдання та компетенцію органів державного арбітражу.

З'ясуйте систему органів прокуратури УРСР, їх функції та повноваження. Охарактеризуйте процес централізації системи прокурорських органів з прийняттям Конституції СРСР 1977 р. та Конституції УРСР 1978 р. З'ясуйте, якому органу Конституція УРСР 1978 р. надала право призначати Прокурора УРСР та прокурорів областей і затверджувати міських та районних прокурорів.

Проаналізуйте зміни, що відбувалися в системі органів внутрішніх справ. Розкрийте призначення й основні завдання поновленого в 1966 р. Міністерства охорони громадського порядку (з 1968 р. – Міністерства внутрішніх справ) СРСР та зміни, що відбувалися у зв'язку з цим у системі внутрішніх органів УРСР. З'ясуйте, які відомства належали до відання МВС УРСР та які функції покладалися на міліцію.

Розкрийте призначення, завдання, функції та обов'язки адвокатури за Положенням про адвокатуру УРСР 1962 р. із змінами й доповненнями від 15 червня 1965 р. Охарактеризуйте організаційно-правові засади діяльності обласних колегій адвокатів. З'ясуйте, які зміни, спрямовані на удосконалення діяльності адвокатури, відбулися відповідно до Закону «Про адвокатуру СРСР» від 30 листопада 1979 р. та Положення про адвокатуру УРСР від 1 жовтня 1980 р.

Охарактеризуйте призначення та компетенцію нотаріальних органів. З'ясуйте, які зміни в керівництві системою нотаріату відбулися із створенням у 1970 р. союзно-республіканського Міністерства юстиції.

4. Приступаючи до розгляду **четвертого питання**, охарактеризуйте розвиток конституційного законодавства, який був пов'язаний з прийняттям на основі Конституції СРСР 1977 р. позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 20 квітня 1978 р. Конституції УРСР. Розкрийте основний зміст та структуру Конституції УРСР 1978 р., порівнявши її з Конституцією УРСР 1937 р. Зверніть увагу на зміни, які були внесені Конституцією 1978 р. у визначення основ суспільного ладу, системи органів державної влади, судових та правоохоронних органів. З'ясуйте, як за своїм змістом і призначенням її положення й норми спрямовувалися на зміцнення командно-адміністративної системи.

Охарактеризуйте адміністративне законодавство, при цьому зверніть увагу на те, що адміністративні правовідносини регулювалися переважно загальносоюзними законами, положеннями, статутами та кодексами.

Особливу увагу потрібно приділити характеристиці прийнятого у 1984 р. на базі загальносоюзних Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення (1980 р.) Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення. Розкрийте основні положення та структуру кодексу.

Проаналізуйте процес розвитку цивільно-правових відносин, що врегульовувалися нормами Цивільного кодексу 1963 р. Зверніть увагу на деяке розширення сфери цивільно-правового регулювання, що стосувалося зміцнення державної та суспільної власності, вдосконалення зобов'язальних відносин, охорони немайнових прав громадян, у тому числі й судового захисту від посягань на їх честь і гідність.

Охарактеризуйте розвиток сімейного законодавства, що спрямовувалося на зміцнення сім'ї, захист інтересів матері і дитини, охорону здоров'я молодого покоління. Розкрийте основний зміст та структуру Кодексу про сім'ю і шлюб УРСР 1969 р., який базувався на положеннях Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім'ю (1968 р.).

Проаналізуйте норми Житлового кодексу УРСР 1983 р., який містив правовий механізм реалізації гарантованого Конституціями СРСР (1977 р.) та

УРСР (1978 р.) права громадян на житло. Розкрийте основні положення, структуру та порядок надання житлової площі та поліпшення житлових умов громадянам.

Проаналізуйте процес подальшого розвитку трудового законодавства. Розкрийте основний зміст, структуру та значення Кодексу законів про працю УРСР (КЗпП УРСР 1971 р.), який визначав правові засади і гарантії здійснення громадянами конституційного права на працю. Особливу увагу зверніть на норми про колективний договір, трудовий договір, робочий час, час відпочинку, заробітну плату, гарантії та компенсації працівникам, охорону праці, працю жінок, працю молоді, пільги для робітників і службовців, які суміщають роботу з навчанням та участь робітників і службовців в управлінні виробництвом, трудові спори тощо.

Охарактеризуйте Земельний кодекс УРСР 1970 р., який набув чинності з 1 січня 1972 р. Зверніть увагу на те, що, віддзеркалюючи положення Основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік (1969 р.), він встановлював монопольне право власності держави на землю.

Характеризуючи процес розвитку кримінального права, з'ясуйте, якими правовими актами запроваджувалися найважливіші положення про особливо небезпечного рецидивіста, про умовно-дострокове звільнення від покарання, про погашення судимості, про запровадження інституту умовного засудження до позбавлення волі з обов'язковим залученням засудженого до праці, поняття злочину, який спричинив особливо тяжкі наслідки, та вичерпний перелік його видів, запровадження відбування покарання у колоніях-поселеннях для осіб, які вчинили злочин з необережності, розширення кола засуджених, до яких могли застосовуватися умовно-дострокове звільнення і заміна невідбутого покарання більш м'яким та ін.

Охарактеризуйте процес розвитку виправно-трудового законодавства. Розкрийте зміст, структуру та значення Виправно-трудового кодексу УРСР 1970 р., в якому визначався порядок та умови відбуття покарання, регламентувалась діяльність виправно-трудових установ.

З'ясуйте, якими правовими актами у досліджуваній період запроваджувався подальший розвиток процесуального законодавства. Ознайомтеся з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 вересня 1967 р. про громадян татарської національності, які проживали в Криму, та зверніть увагу на обмеженість його положень щодо реабілітації кримськотатарського народу, зокрема повернення його на історичну батьківщину.

Означте, які демократичні принципи процесуального права закріпила Конституція УРСР 1978 р. та чи могли ці принципи втілюватися у життя в умовах панування бюрократичної номенклатури, коли порушувалися права й свободи громадян, придушувалися прояви пробудження національної свідомості українського народу.

5. Готуючись до **п'ятого питання** семінару, зверніть увагу на аналіз причин поглиблення кризи тоталітарної радянської системи та спроб радянського керівництва на основі прискорення соціально-економічного розвитку країни здійснити докорінні зміни в усіх сферах життя суспільства. З'ясуйте головний напрям та кінцеву мету проголошеного М. Горбачовим курсу на "перебудову".

Розкрийте сутність політичної реформи. Означте зміни у виборчій системі СРСР, зокрема запровадження альтернативності. Розкрийте значення інституту президентства в СРСР як радикального повороту до реформування політичної системи.

З'ясуйте, як процес реформування органів центральної влади на загальносоюзному рівні призвів до змін у статусі УРСР як союзної республіки. Охарактеризуйте, які зміни відбулися у Верховній Раді УРСР за Законом УРСР «Про зміни і доповнення Конституції Української РСР», прийнятим 27 жовтня 1989 р. Означте зміни виборчої системи та суть альтернативних виборів. Охарактеризуйте парламентську опозицію.

Розкрийте процес формування політичних партій та значення громадських організацій і об'єднань у прийнятті Декларації про державний суверенітет України. Охарактеризуйте перебіг подій щодо створення нової державної влади, побудованої на основі розмежування повноважень між представницькими, виконавчими та судовими органами та запровадження поста Президента Української РСР. Проаналізуйте результати грудневого 1991 р. Всеукраїнського референдуму, який підтвердив Акт проголошення незалежності України.

6. У **шостому питанні** поясніть, яке значення на шляху до суверенітету республіки мало прийняття 27 жовтня 1989 р. Закону УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного закону) Української РСР». З'ясуйте, які зміни відбулися у повноваженнях Голови Верховної Ради, складі Верховної Ради УРСР, термінах повноважень народних депутатів, виборчій системі.

Охарактеризуйте наслідки виборів до Верховної Ради та місцевих рад на альтернативних засадах у березні 1990 р.

Проаналізуйте наслідки прийняття під тиском демократичних сил 24 жовтня 1990 року Верховною Радою Закону «Про зміни і доповнення Конституції (Основного закону) Української РСР», яким було скасовано статтю 6 Конституції про керівну роль Комуністичної партії.

З'ясуйте зміни в структурі та функціях органів вищої виконавчої влади, назві Уряду та його голови.

Охарактеризуйте процес створення нової державної влади через запровадження поста Президента Української РСР. Розкрийте зміст і значення прийнятих 5 липня 1991 р. законів УРСР «Про заснування поста Президента Української РСР, внесення змін і доповнень до Конституції (Основного закону) Української РСР», «Про Президента Української РСР», «Про вибори Президента Української РСР».

З'ясуйте процес переведення місцевих рад із режиму єдиного державного керівництва в режим місцевого самоврядування за Законом УРСР від 7 грудня 1990 р. «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування».

Поясніть, яку спрямованість мав «новоогарьовський процес» щодо змісту нового союзного договору та яке рішення з цього питання було прийнято Верховною Радою УРСР 27 червня 1991 р. З'ясуйте, які події серпня 1991 р. прискорили розпад СРСР.

Розкрийте зміст та історичне значення Акта про державну незалежність України, проголошеного 24 серпня 1991 р. позачерговою сесією Верховної Ради України, підтвердженого результатами Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р.

7. Охарактеризуйте у **сьомому питанні** зміни, які відбулися в статусі та підпорядкуванні органів суду і прокуратури України. З'ясуйте повноваження Верховного Суду Української РСР щодо судового контролю і нагляду за діяльністю судів республіки, підпорядкованість і термін повноважень Генерального прокурора УРСР та інших прокурорів республіки.

Розкрийте процес формування Комітету Конституційного нагляду, який в подальшому був реорганізований у Конституційний Суд УРСР.

З'ясуйте зміни в інституті власності за Законом «Про власність у СРСР» від 6 березня 1990 р. та правове забезпечення переходу економіки на ринкові відносини. Означте загальносоюзні акти, які сприяли розвитку законодавчого забезпечення реформування економіки в Україні.

Охарактеризуйте зміст змін і доповнень у кримінальному законодавстві щодо визнання незаконних і злочинних у минулому репресивних актів проти народів, депортованих у роки Другої світової війни, та законодавчих актів для поновлення прав жертв політичних репресій.

Означте характерні риси наприкінці перебудови, які загострили кризові явища у законодавстві, спричинені протилежними підходами союзного центру та республік до проблеми верховенства законів, та з'ясуйте значення Закону СРСР «Про розмежування повноважень між Союзом РСР і суб'єктами федерації» від 26 квітня 1990 р., який забезпечував право вільного виходу з СРСР вільним волевиявленням народів союзної республіки шляхом референдуму.

Завдання 1. Охарактеризуйте компетенцію і порядок діяльності уряду республіки.

Завдання 2. З'ясуйте, яких змін зазнала система органів влади й управління із прийняттям у 1977 р. і 1978 р. нових Конституцій СРСР та УРСР.

Завдання 3. Проаналізуйте структуру, склад та юрисдикцію судових органів і складіть схему судової системи України.

Завдання 4. Розкрийте зміст і значення Декларації про державний суверенітет України для утвердження реального суверенітету України, розбудови незалежної Української держави

Завдання 5. Охарактеризуйте, зміни в структурі та функціях органів вищої виконавчої влади, що були введені Законами УРСР від 13 та 21 травня 1991 р.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте структуру місцевих органів влади за Конституцією 1978 р. та проаналізуйте зміни, які відбулися в їхньому складі, повноваженнях та порядку роботи.

2. Охарактеризуйте зміни в сімейному та житловому праві 1970 – 1980-х років.

3. Дайте оцінку основним положенням Конституції УРСР 1978 р.

4. Охарактеризуйте який вплив на розвиток демократичних процесів в Україні спричинила так звана перебудова?

5. Розкрийте процес реформування політичної системи в період перебудови.
6. Проаналізуйте передумови прийняття та зміст Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р.

Тема. Національно-державне відродження України в сучасному світі

Завдання 1. Охарактеризуйте процес становлення українського парламентаризму.

Завдання 2. Проаналізуйте процес становлення президентської влади.

Завдання 3. Розкрийте причини та основний зміст судової реформи.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте реформування судової системи України на сучасному етапі.
2. Проаналізуйте передумови проголошення незалежності України.
3. Дайте оцінку Всенародному референдуму 1 грудня 1991 р.

1.5. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання передбачаються у формі реферату. Завдання обирається студентом на початку семестру і виконується за ustalеними вимогами.

1.5.1. Умови виконання завдань

Індивідуальне завдання студентів денної форми навчання виконується у межах годин, відведених для самостійної роботи студента. Тема завдання обирається студентом добровільно і закріплюється за студентом викладачем на початку семестру. Підготовка індивідуального завдання у такій формі передбачає:

- підбір та опрацювання літератури за темою;
- складання плану роботи (вступ, *перше питання* - розкриття теоретичних аспектів проблеми, *друге питання* - аналіз фактичних та статистичних даних, висновки, список використаної літератури та інформаційних джерел);
- виклад основних ідей та пропозицій авторів;
- презентація індивідуального завдання на семінарських заняттях (виступ до 5 хвилин).

1.5.2. Темати рефератів

1. Причини виникнення Боспорського царства, його суспільна організація та управління.
2. Роль дослов'янських державних утворень на території України в національному державо- і правотворенні.
3. Дискусійні питання утворення Києво-Руської держави (норманська теорія, теорія пантюркізму та ін.)
4. Реформи Володимира Великого (Святого) та Ярослава Мудрого, їх зміст та значення.
5. Органи народовладдя, їх функції і роль у княжій Україні.
6. Судочинство в Київській Русі.
7. Шлюбно-сімейне право Київської Русі.
8. Князь Данило Галицький – видатний державний діяч України.
9. Роль Данила Галицького у становленні та зміцненні Галицько-Волинської

держави.

10. Гуманістичні витоки Литовського Статуту 1529 р.
11. Литовські Статути та їх значення для розвитку українського права.
12. Судова система Литовсько-Руської держави.
13. Магдебурзьке право в українських містах (середина XIV – перша половина XVII ст.).
14. Спеціальні суди на українських землях у XIV – XVI ст.
15. Берестейська церковна унія 1596 р. та її значення для українського народно-визвольного руху.
16. Козацьке звичаєве право – головне джерело права на Січі.
17. Запорозька Січ – основа козацької демократії та загальної рівності.
18. Козацтво як побутове та соціальне явище в Україні.
19. Українсько-московський договір в оцінках істориків та юристів.
20. Політичний портрет Богдана Хмельницького.
21. Козацька республіка та її роль і місце в історії державності українського народу.
22. Правові ознаки козацької держави за Зборівським договором 1649 р.
23. Андрусівський договір, «Вічний мир» — змова Польщі та Московії про розшматування України.
24. Діяльність Малоросійського приказу і малоросійських колегій в Україні.
25. Гетьманські статті – конституції Української гетьманської держави.
26. Судова реформа гетьмана К. Розумовського 1764 р.
27. Обмеження та ліквідація царизмом державного устрою Гетьманщини.
28. Конституція П. Орлика (1710 р.): основні ідеї та можливості її реалізації як державного документа.
29. Український політичний діяч – гетьман Пилип Орлик.
30. Правова система на західноукраїнських землях наприкінці XVIII століття.
31. Державне управління та місцеве самоврядування в Австрійській імперії.
32. Судова реформа другої половини XIX ст. та її реалізація на українських землях.
33. Демократичні принципи судоустрою і судочинства за судовою реформою 1864 р.
34. Інститут присяжних засідателів.
35. Особисті й майнові права українських селян за реформою 1861 р.
36. Причини та наслідки кодифікаційних робіт у першій половині XIX ст.
37. Реформи Марії Терезії та Йосифа II, їх наслідки для українського народу.
38. Революція 1848 – 1849 рр. в Австро-Угорщині та її вплив на суспільно-політичні процеси на західноукраїнських землях.
39. Судово-прокурорські органи на західноукраїнських землях часу австрійського панування.
40. Загальнодержавні органи влади й управління за австрійською Конституцією 1867 року.
41. Політичний портрет М. Грушевського.
42. Судова система УНР.
43. Конституція УНР.
44. Повалення режиму Гетьманату: причини та наслідки.

45. Особливості державного будівництва періоду Гетьманату.
46. Зовнішньополітична діяльність Директорії.
47. Політичний портрет С. Петлюри.
48. Державотворчі процеси в ЗУНР.
49. Створення і діяльність надзвичайних комісій (ЧК) з боротьби із контрреволюцією в умовах громадянської війни в Україні.
50. Органи захисту радянського режиму в Україні (1917 – 1921 рр.).
51. Нормативне забезпечення нової економічної політики.
52. Порівняльний аналіз Конституції УСРР 1919 р. і Конституції УСРР 1929 року.
53. Україна й утворення Союзу РСР.
54. Репресивні каральні органи УСРР у 1930-х роках.
55. Надзвичайне законодавство СРСР та право України у 1930-ті роки.
56. Порівняльна характеристика Конституції УРСР 1937 р. і Конституції УСРР 1929 р.
57. Державний механізм масового терору в Україні.
58. Спроба відновлення української державності у 1941 р.
59. Перебудова державного апарату на воєнний лад.
60. Зміни в праві та законодавстві у роки Великої Вітчизняної війни.
61. Вхідження Закарпаття до складу УРСР.
62. Створення і діяльність органів народної влади на Закарпатті в перші роки радянського будівництва.
63. Декрети Народної Ради Закарпатської України.
64. Виникнення та діяльність дисидентського руху в Україні.
65. Україна в період спроб лібералізації: суспільно-політичне життя у другій половині 1950-х – початку 1960-х років.
66. Зміни в судовій системі та правоохоронних органах УРСР у період десталінізації.
67. Друга кодифікація радянського права в Україні.
65. Процеси перебудови та зміни в суспільно-політичному житті України.
66. Декларації про державний суверенітет країни від 16 липня 1990 року: її зміст та історичне значення.
67. Національна політика України на сучасному етапі.
68. Еволюція національної партійної системи в Україні після проголошення незалежності.

1.5.3. Методичні рекомендації до виконання індивідуальних завдань

Метою виконання індивідуальних завдань є закріплення і систематизація студентами отриманих знань у процесі участі в аудиторних заняттях і самостійної роботи.

Для виконання індивідуальних завдань студенти повинні використовувати законодавчі та підзаконні акти, інструктивно-методичні матеріали, науково-монографічну літературу, статистичні дані.

Індивідуальне завдання виконується комп'ютерним способом з одностороннім розміщенням тексту на папері формату А 4 (210 мм х 297 мм) з

дотриманням прийнятих у діловодстві стандартних берегів: лівого – 30 мм, верхнього та нижнього – 20 мм, правого – не менше 10 мм.

Обсяг завдання має забезпечувати належне висвітлення теми і не повинен перевищувати 12-14 сторінок друкованого тексту шрифтом TimesNewRoman кеглем 14 з міжрядковим інтервалом 1,5.

Завдання повинно бути структурованою, тобто після титульного аркуша містити: план, вступ, три (два) розділи, висновки, список використаних джерел. Складові частини роботи не обов'язково починати з нового аркуша. Розділи плану роботи формулюються самостійно студентом як найважливіші напрями розкриття її теми. Виклад роботи подається за наведеним нижче порядком.

ПЛАН

	Стор.
Вступ	- 2
1. (назва першого розділу)	- 3
2. (назва другого розділу)	- 6
3. (назва третього розділу)	- 9
Висновки	- 12
Список використаних джерел	- 14

Вступ

(Виклад змісту вступу)

1. (назва першого розділу)

(Виклад змісту першого розділу)

2. (назва другого розділу)

(Виклад змісту другого розділу)

3. (назва третього розділу)

(Виклад змісту третього розділу)

Висновки

(Виклад змісту висновків)

Список використаних джерел

Нижче списку використаних джерел рукописним способом зазначаються дата виконання реферату і особистий підпис студента.

1.6. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі письмового семестрового заліку та усного семестрового екзамену за обсягом навчального матеріалу, визначеним робочою програмою, і в терміни, встановлені розкладом.

1.6.1. Питання для підсумкового семестрового контролю (екзамену)

1. Історія держави і права як наука. Предмет, методологія курсу “Історія держави і права України”. Його місце і значення в системі юридичних наук.
2. Рабовласницькі державні утворення і право на території Північного Причорномор'я (середина I тис. до н. е. – V ст. н.е.).

3. Зародження класового ладу і формування державності у східних слов'ян. Утворення Давньоруської держави – Київської Русі (VI – початок XII ст.).
4. Суспільний лад Київської Русі у другій половині IX – першій третині XII ст.
5. Державний лад Київської Русі у другій половині IX – першій третині XII ст.
6. Правова система Київської Русі у другій половині IX – першій третині XII ст.
7. «Руська правда» – пам'ятка староруського права Київської Русі.
8. Судові органи і судочинство в Київській Русі.
9. Основні риси кримінального права за «Руською правдою».
10. Основні риси цивільного права за «Руською правдою».
11. Держава і право Русі в період феодальної роздробленості (середина XII – перша половина XIV ст.). Утворення Галицько-Волинського князівства. Розвиток у ньому феодального землеволодіння.
12. Суспільний і державний лад Галицько-Волинської Русі.
13. Пам'ятки державності і права Галицько-Волинської держави.
14. Суспільний лад України у литовсько-польський період (друга половина XIV – перша половина XVII ст.).
15. Державний лад на українських землях у литовсько-польську добу (друга половина XIV – перша половина XVII ст.).
16. Джерела, основні риси і зміст права на Україні в литовсько-польський період (друга половина XIV – перша половина XVII ст.).
17. Литовські Статути та їх характеристика. Основні риси цивільного та кримінального права за Литовськими Статутами.
18. Виникнення українського козацтва: різні концепції в історичній літературі (кінець XV – перша половина XVII ст.).
19. Запорозька Січ та її роль в історії державотворення України.
20. Військово-політичний та адміністративно-територіальний устрій Запорозької Січі (кінець XV – перша половина XVII ст.) та його значення в історії державотворення України.
21. Право і судочинство у Запорізькому низовому війську (кінець XV – перша половина XVII ст.).
22. Джерела й основні риси права в Гетьманській державі 1648 – 1657 рр.
23. Народно-визвольна війна 1648 – 1654 років - вищий етап у розвитку антикріпосницького і визвольного руху українського народу.
24. Зміни в суспільних відносинах. Ліквідація магнатського і польсько-шляхетського землеволодіння в час народно-визвольної війни 1648 – 1654 років.
25. Ліквідація польської адміністративно-політичної системи управління в Лівобережній Україні і створення української національної держави за період 1648 – 1654 років.
26. Джерела й основні риси права гетьмансько-козацької держави у другій половині XVII – XVIII ст.
27. Переяславський договір 1654 року та його зміст, наслідки та сучасна оцінка.
28. Правове становище України під протекторатом російського царя. Березневі статті 1654 року. Царська жалувана Грамота від 27 березня 1654 року.
29. Соціально-економічне та політичне становище українських земель у складі Росії і Речі Посполитої (друга половина XVII – XVIII ст.).

30. Політичний лад. Адміністративно-політичне становище України у складі Росії. Обмеження автономії України (друга половина XVII – XVIII ст.).
31. Посилення колонізаторської політики російського царизму. Утворення губернських органів управління (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.).
32. Суспільний лад і державний устрій на західноукраїнських землях (середина XVII – друга половина XVIII ст.).
33. Кодифікація права в Україні у XVIII столітті. «Права, за якими судиться малоросійський народ» та інші збірки законів.
34. Судова система і право на західноукраїнських землях (середина XVII – друга половина XVIII ст.).
35. Територія і господарство України в першій половині XIX ст.
36. Суспільний і державний устрій України після ліквідації української державності (перша половина XIX ст.).
37. Джерела та основні риси права України після ліквідації української державності (перша половина XIX ст.).
38. Селянська реформа 1861 року та її значення для подальшого розвитку України.
39. Судова реформа 1864 року в Росії: її наслідки та історичне значення.
40. Земська реформа 1864 року в Росії та її проведення в Україні: наслідки та історичне значення.
41. Територія, суспільний лад і державний устрій на західноукраїнських землях (кінець XVIII - перша половина XIX ст.).
42. Судова система і право в західноукраїнських землях у кінці XVIII – першій половині XIX ст.
43. Суспільний лад України в період утвердження і розвитку капіталізму (друга половина XIX ст.).
44. Державний устрій України в період утвердження і розвитку капіталізму (друга половина XIX ст.).
45. Джерела, основні риси права і судочинство України в період утвердження і розвитку капіталізму (друга половина XIX ст.).
46. Органи урядової адміністрації і самоврядування в Галичині, Північній Буковині та на Закарпатті в другій половині XIX ст.
47. Система судових, прокурорських органів і адвокатури в Галичині, Північній Буковині та на Закарпатті в другій половині XIX ст.
48. Зміни в державному ладі України з початку XX ст. до 1917 року.
49. Цивільне, адміністративне та кримінальне законодавство на Україні за період з 1900 до лютого 1917 рр.
50. Зміни в суспільно-політичному ладі і праві Галичини, Північної Буковини та Закарпаття (1900 – 1917 рр.).
51. Революція 1917 р. в Україні. Утворення і діяльність Української Центральної Ради. Проголошення УНР.
52. Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради: її державність і право (березень 1917 – квітень 1918 рр.).
53. Універсали Української Центральної Ради: їх зміст та історичне значення (березень 1917 – квітень 1918 рр.).
54. Конституція УНР 1918 року: її зміст, наслідки та історичне значення.

55. Українська гетьманська держава (1918 р.). Основні риси її права.
56. Судова система УНР (березень 1917 – квітень 1918 рр.).
57. Утворення і державна розбудова Західноукраїнської Народної Республіки. Ухвала про об'єднання ЗУНР та УНР 22.01.1919.
58. Тимчасовий Основний закон ЗУНР. Її судова система і право.
59. Еміграційний уряд ЗУНР. Ризький мирний договір 1921 р. Рішення конференції Ради послів 15.03.1923. Занепад і самоліквідація ЗУНР.
60. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові. Проголошення УСРР (25.12.1917).
61. Прийняття, структура та зміст Конституції УРСР 1919р.
62. Україна та утворення СРСР. Перебудова державного апарату у зв'язку з введенням непу й утворенням СРСР.
63. Адміністративно-територіальна реформа в Україні в 20-х роках ХХ ст. Її зміст та історичне значення.
64. Утворення в складі Радянської України Автономної Молдавської Радянської Республіки в 20-х роках ХХ ст.
65. Основні риси права. Кодифікація законодавства в Українській СРР у 1920-х роках.
66. Становлення та еволюція репресивно-каральної системи в радянській Україні в 1920 – 1930-х роках.
67. Прийняття та основний зміст Конституції УРСР 1937р.
68. Держава і право України в період тоталітарного сталінського режиму (1929 – 1940 рр.).
69. Соціально-політичне становище Західної України у складі Польщі і Північної Буковини у складі Румунії (перша половина ХХ ст.).
70. Пакт Молотова - Ріббентропа 1939 р. та його політичне значення для подальшої долі західноукраїнських земель.
71. Звільнення Червоною Армією Західної України та Північної Буковини і створення там тимчасових органів влади й управління.
72. Державно-правові акти Народних Зборів Західної України та Північної Буковини і рішення Верховних Рад СРСР і УРСР про включення цих земель до складу України.
73. Напад фашистської Німеччини на СРСР. Німецький окупаційний режим. Спроби відновлення української держави з боку ОУН.
74. Перебудова державного апарату на воєнний лад. Реорганізація органів суду і прокуратури (1941 – 1945 рр.).
75. Зміни в праві та законодавстві у період Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945-х рр.).
76. Зміни в законодавстві і праві України в період відбудови і спроб реформ (1945 – 1960 рр.).
77. Звільнення Закарпаття від фашистів. Створення органів народної влади. Державне будівництво.
78. Друга кодифікація українського законодавства (1945 – середина 1960-х років).
79. Виникнення та діяльність дисидентського руху в Україні у 1960 – 1980-х роках та його значення в боротьбі за незалежну українську державу.

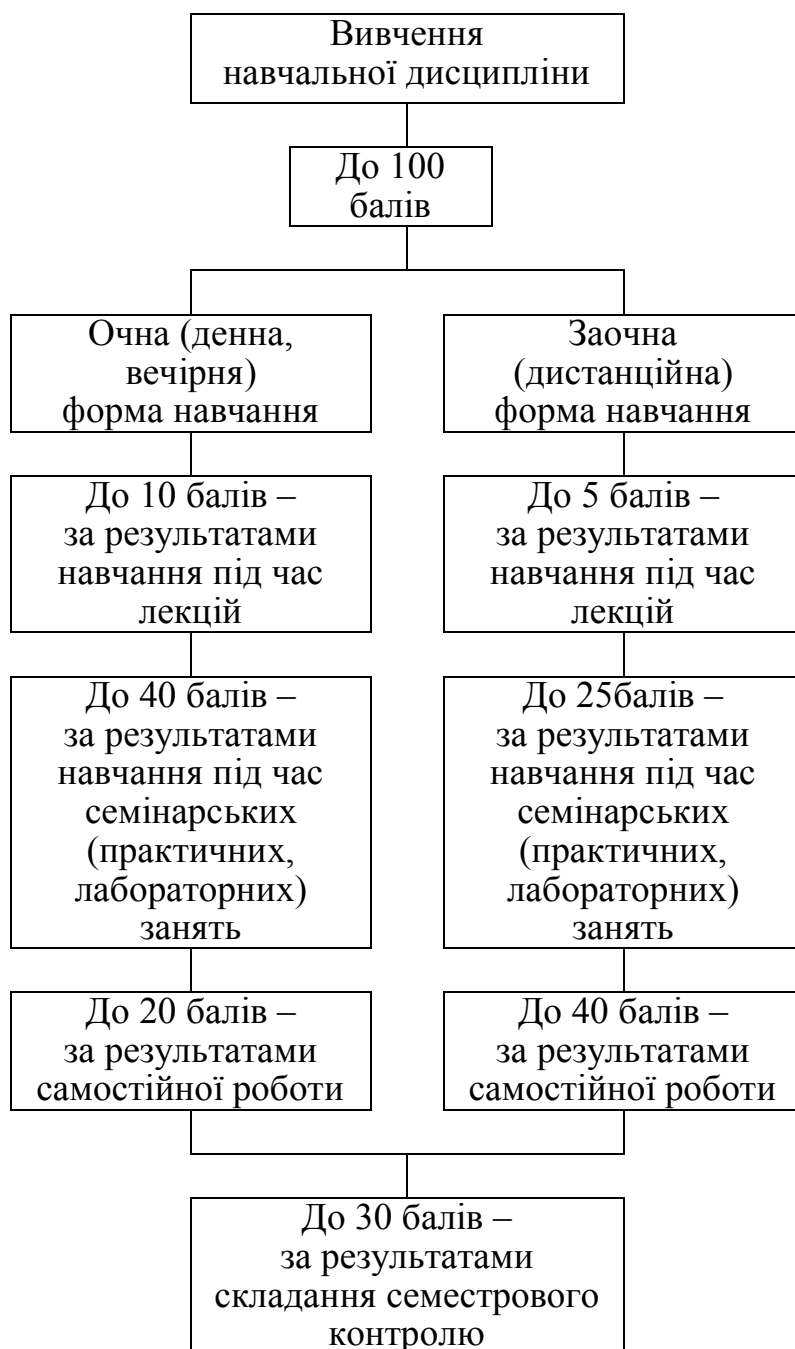
- 80.Процес перебудови в Україні та зміни в суспільно-політичному житті (1985 – 1991 рр.).
- 81.Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990р.: її зміст та історичне значення.
- 82.Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991р. та його політичне і правове значення.
- 83.Ліквідація СРСР. Причини і наслідки. Політичне і правове значення Біловезької зустрічі керівників України, Росії та Білорусії.
- 85.Утворення та розбудова незалежної української держави (1991 – 2010 рр.).
- 84.Судова система та правоохоронні органи незалежної української держави (1991 – 2011 рр.).
- 85.Державне будівництво в Україні на сучасному етапі: принципи формування представницької системи, запровадження інституту президентства на Україні та його представників на місцях, органи самоврядування в Україні.
- 86.Основний зміст Конституції України 1996 року.
- 87.Підготовка та прийняття Конституції України 1996 р.
- 88.Правова система України в сучасних умовах.

1.6.4. Прикладекзаменаційного білету

1. Суспільний лад Київської Русі у другій половині IX – першій третині XII ст.
2. Суспільний і державний устрій України після ліквідації української державності (I пол. XIX ст.)
3. Основні риси права. Кодифікація законодавства в Українській СРР (20-ті рр.).

2. Схема нарахування балів

2.1. Нарахування балів семестрової оцінки студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

2.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 та 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 19 лекційних занять за денною формою навчання у першому семестрі.

Отже, за даними таблиці студент може набрати під час лекцій таку кількість балів:

Таблиця 1

№ з/п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій										
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Денна I семестр	19	0,6	1,1	1,6	2,1	2,6	3,2	3,7	4,2	4,7	5,3	5,8
			12	13	14	15	16	17	18	19			
	Денна I семестр		6,3	6,8	7,4	7,9	8,4	8,9	9,5	10,0			

2.3. З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 16 семінарських занять за денною формою навчання у першому семестрі.

За результатами семінарських занять кожному студенту до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття.

Критерії поточного оцінювання знань студентів наведені у п.4.3.8. Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (затвердженого 18 лютого 2019 року, протокол № 8).

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу студентів та виконання індивідуальних завдань, наведено в наступній таблиці:

№ з/п	I семестр 9 тем	Номер теми									Усього балів
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1.	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	0,75	1,5	2,25	3,0	3,75	4,5	5,25	6,0	6,75	12
№ з/п	I семестр 7 тем	Номер теми									
		10	11	12	13	14	15	16			
1.	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	7,5	8,25	9,0	9,75	10,5	11,25	12,0			12
2.	Максимальна кількість балів за індивідуальне завдання	8									8
	Усього балів										20

7. Рекомендовані джерела

7.1. Базова література

1. Забзалюк Д. Є. Марковський В. Я. Історія держави та права : навч. посібн. / Д.Є. Забзалюк, В.С. Макарчук, В.Я. Марковський, В.Д. Яремчук, Н.Я. Рудий (Заг. ред. Д.Є.Забазалюка та В.Я. Марковського) ; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів : СПОЛОМ, 2021. – 438 с. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4006/1/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%A0%D0%86%D0%AF%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8%20%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.pdf>
2. Іванов В. М. Історія держави і права України : навч. посіб. / В. Іванов. К. : Атіка, 2007. – 552 с. URL: chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/p09_24.pdf
3. Історія держави і права України: підручник. / За ред. А. С. Чайковського К. : Юрінком Інтер, 2006. – 512 с. URL: <https://ru.scribd.com/document/729001017/%D0%86%D0%94%D0%9F%D0%A3-%D0%A7%D0%B0%D0%B8-%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B8L>:
4. Історія держави і права України : підручник : [У 2-х т.]. Т.1 / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. К. : Ін Юре, 2000. – 648 с. URL: chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://sites.znu.edu.ua/ua_statehood_history/sereda/Microsoft_Word_-_storVya_derzhavi_V_prava_ukra_ni__za_red__v_ya__tatsVya__t__1_.pdf
5. Рогожин А. Й. Історія держави і права України : підручник для юрид. вищих навч. закладів і фак. [У 2-х ч.]. Ч. 2 / А. Й. Рогожин, М. М. Страхів, В. Д. Гончаренко та ін.; За ред. А.Й. Рогожина. К.: Ін Юре, 1996. – 448 с. URL : chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://sites.znu.edu.ua/ua_statehood_history/sereda/Microsoft_Word_-_storVya_derzhavi_V_prava_ukra_ni__za_red__v_ya__tatsVya__t__1_.pdf
6. Трофанчук Г. І. Історія держави і права України : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук; М-во освіти і науки України. К. : Юрінком Інтер, 2010. – 381с. URL: chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://jurkniga.ua/contents/istoriya-derzhavi-ta-prava-ukrayini.pdf?srsltid=AfmBOoob1YQqurRo1JL-XP7DW_os0q_aCM3oMmdXMzoxemUIQ9R2NiIX
7. Хрестоматія з історії держави і права України: навчальний посібник: [У 2-х т.]. Т.1: 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. / За ред. В. Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 2003. – С 656 URL : chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/12/chaykovskiy__kopilenko__krivonis_-_hrestomatiya.pdf

8. Ухач В.З. Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій). – Тернопіль: Вектор, 2011. – 378 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/54223/mod_resource/content/1/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8%20%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%20%D0%92.%D0%A3%D1%85%D0%B0%D1%87%D0%B0.pdf
9. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Istoriia-derzhavy-i-prava-Ukrainy_hrestomatiya_Bahdurka_2021.pdf

7.2. Допоміжна література

1. Боярська З. І. Історія держави і права України: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2001. — 280 с. URL : <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/12/boyarska.pdf>
2. Гавриленко О. А. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів України напряму підготовки 6.030202 – «Міжнародне право» / О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко, Л. В. Новікова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 309 с. URL : chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Havrylenko_Oleksandr/Istoriia_derzhavy_i_prava_Ukrainy_khrestomatiia-praktykum.pdf?PHPSESSID=o2kfdv0153u061j966kc638bb1
3. Горобець В. Україна та імперія в ранньомодерну добу: чи була Козацька держава failedstate? / За ред. В. Смоля. Київ: НАН України. Ін-т історії України, 2023. 116 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u362/0017918.pdf>
4. Забзалюк Д. Є. Історія держави та права України: навч. посібник (у схемах і таблицях) / Д. Є. Забзалюк. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. – 120 с. URL : <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2353/1/ist%20derg%20i%20prava.pdf>
5. Історія держави та права України (схеми та таблиці): навчальний посібник / О. В. Шкуратенко, Д. І. Курас та ін. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 170 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://fpk.in.ua/images/biblioteka/1bac_pravo/Posibnyk-IDPU.-Skhemy-i-tablytsi-2020.pdf
6. Кульчицький В.С., Бойко І.Й., Мікула О.І., Настасяк І.Ю. Апарат управління Галичиною у складі Австро-Угорщини. – Львів, 2002. URL :

<https://mydisser.com/en/catalog/view/organizaciya-upravlinnya-galichinoyu-i-bukovinoyu-v-skladi-avstrii-1772-1848-rr.html>

7. Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. / В.М. Іванов - К.: КУП НАНУ, 2013. - 892с. URL : chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglcfindmkaj/http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/IDPU_Ivanov.pdf

8. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України 1917 – 1920. Центральна Рада. Гетьманство. Директорія / О. Л. Копиленко. К., 1997. – 208 с. URL : chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglcfindmkaj/https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2010/КОПИЛЕНКО_1997.pdf

9. Крижацький С. Д., Зубар В. М., Русява А. С. Античні держави Північного Причорномор'я / С. Д. Крижацький, В. М. Зубар, А. С. Русява. К., 1998. – С 342. URL

[:https://www.google.com.ua/search?sca_esv=66e513b9d58ac7cb&sxsrf=ADLYWII2Ozd9RgJftDlpZnJ4SS-s05-](https://www.google.com.ua/search?sca_esv=66e513b9d58ac7cb&sxsrf=ADLYWII2Ozd9RgJftDlpZnJ4SS-s05-)

[JkQ:1735412800009&q=6.%09%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%A1.+%D0%94.,+%D0%97%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%80%D1%8C+%D0%92.+%D0%9C.,+%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%8F%D1%94%D0%B2%D0%B0+%D0%90.+%D0%A1.+%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96+%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8+%D0%9F%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%E2%80%99%D1%8F+/+C.+%D0%94.+%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.,+%D0%92.+%D0%9C.+%D0%97%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%80.,+%D0%90.+%D0%A1.+%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%8F%D0%B2%D0%B0.+%D0%9A.,+1998.&spell=1&sa=X&ved=2ahUKEwIatu67lMuKAXW0HhAIHcxpCCMQBSgAegQIIxAB&biw=1366&bih=607&dpr=1](https://www.google.com.ua/search?sca_esv=66e513b9d58ac7cb&sxsrf=ADLYWII2Ozd9RgJftDlpZnJ4SS-s05-JkQ:1735412800009&q=6.%09%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%A1.+%D0%94.,+%D0%97%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%80%D1%8C+%D0%92.+%D0%9C.,+%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%8F%D1%94%D0%B2%D0%B0+%D0%90.+%D0%A1.+%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96+%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8+%D0%9F%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%E2%80%99%D1%8F+/+C.+%D0%94.+%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.,+%D0%92.+%D0%9C.+%D0%97%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%80.,+%D0%90.+%D0%A1.+%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%8F%D0%B2%D0%B0.+%D0%9A.,+1998.&spell=1&sa=X&ved=2ahUKEwIatu67lMuKAXW0HhAIHcxpCCMQBSgAegQIIxAB&biw=1366&bih=607&dpr=1)

10. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 – 1928 pp.). / С. Кульчицький. – К., 1996. 396 с. URL :

https://www.academia.edu/41287979/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B5_%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%8F%D1%82%D0%B8%D1%80%D1%96%D1%87%D1%87%D1%8F_1919_1928_%D0%9A_%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8_1996_396_%D1%81

11. Кульчицький Станіслав. К 90 Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Книга 3. -. Темпора, К., - 388 с. URL : <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglcfindmkaj/https://shron2.chtyvo>.

12. Л. Місінкевич Реабілітації жертв державного терору (середина ХХ – початок ХХІ століття): історіографія проблеми. Історія України: маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – Вип.35 – К.: 2008. – С.347 - 368. URL :

chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://old.univer.km.ua/statti/misinke_vych_1.1_reabilitatsiyi_zhertv_derzhavnoho_teroru_(seredyna_khkh___pochatok_kh_khi_stolittya)_istoriohrafija_problemy.pdf

13. Терлюк І.Я. Сталінський тоталітаризм в Україні: історико-правовий нарис (1930-ті — початок 1950-х рр.) – Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2014. – 168 с. URL :chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Terliuk_Ivan/Stalinskyi_totalitaryzm_v_Ukraini_istoryko-pravovyi_narys_1930-ti_pochatok_1950-kh_rr.pdf?

14. Шевченко А. Є. Історія держави і права України : навчально-методичний посібник / А. Є. Шевченко, С. В. Кудін – Вінниця: ТОВ «Твори» – 2020. – 688 с. URL : chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Shevchenko-DPU.pdf

15. Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX - початок XX століття. - К.: НАН України. Ін-т історії України, 2005. - 427 с. URL : chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://shron1.chtyvo.org.ua/Shandra_Valentyna/Heneral-hubernatorstva_v_Ukraini_XIX_-_pochatok_XX_stolittia.pdf?

16. Історія держави і права України: Конспект лекцій: У 2-х частинах / Укладач В. М. Власенко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2008. – Ч.1. – 166 с. URL : <https://studfile.net/preview/9750211/>

7. 3. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Історія держави і права України (Іванов В. М.) URL:

<http://books.br.com.ua/themes/7/49>

1. Підручники та навчальні посібники. URL: http://thelaw.at.ua/load/juridichna_literatura/istorija_derzhavi_i_prava_zarubizhnikh_krajn/9

2. Історія держави і права України. У 2-х томах. Т.1 За редакцією докторів юридичних наук, професорів В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. URL: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=16049>

3. Іванов В. М. » Історія держави і права України: підручник. URL: <http://www.rulit.me/books/istoriya-derzhavi-i-prava-ukraini-pidruchnik-read-404489-348.html>

4. Історія держави і права України - Музиченко П.П. Бібліотека українських підручників. URL: http://libfree.com/171636405-pravoistoriya_derzhavi_i_prava_ukrayini_muzichenko_pp.html

5. Матеріали з навчального предмету "Історія держави і права". URL: <http://textbooks.net.ua/content/category/11/82/17/>

6. Історія держави і права України. Все для юриста. URL: <http://forlawyer.com.ua/lekcyi/storya-derzhavi-prava-ukrayini/>

7. http://pidruchniki.com/1584072045407/pravo/istoriya_derzhavi_i_prava_ukrayini